

Jaargang 4

1-1994

Historische Kring Diemen

losse nummers f 7,50

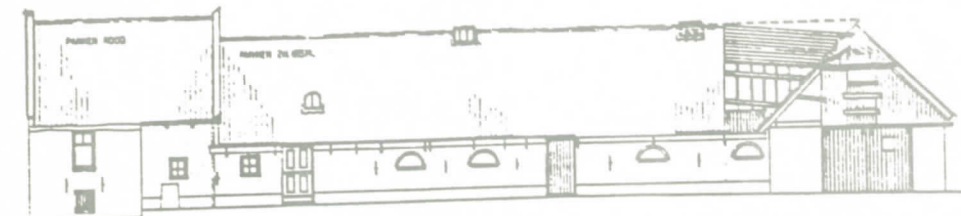
BAARDE GEDOPTIE
DOORVEL
SCHAAAL 1:25

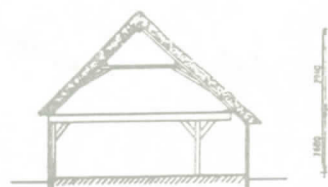
OOSTGEVEL

WESTGEVEL

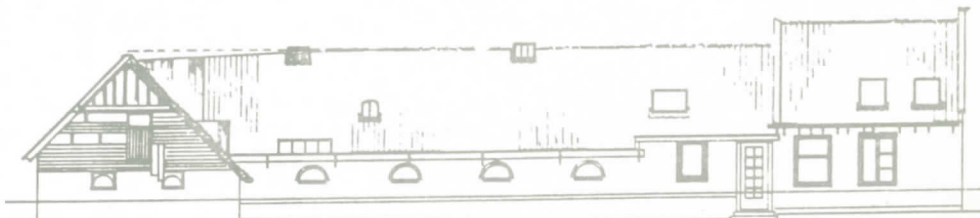
NOORDGEVEL

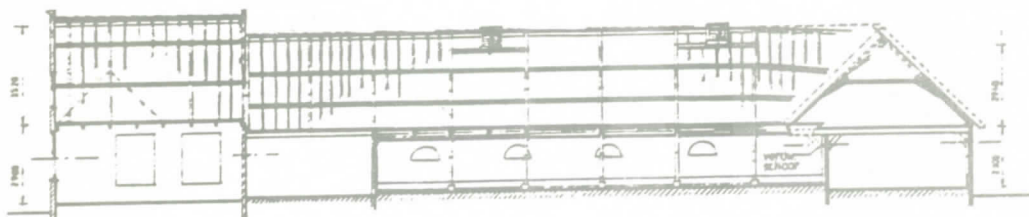
DOORSNED E.E

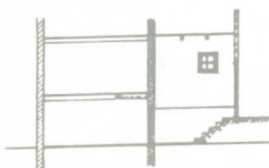
DOORSNED D.D

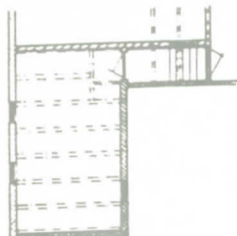
ZUIDGEVEL

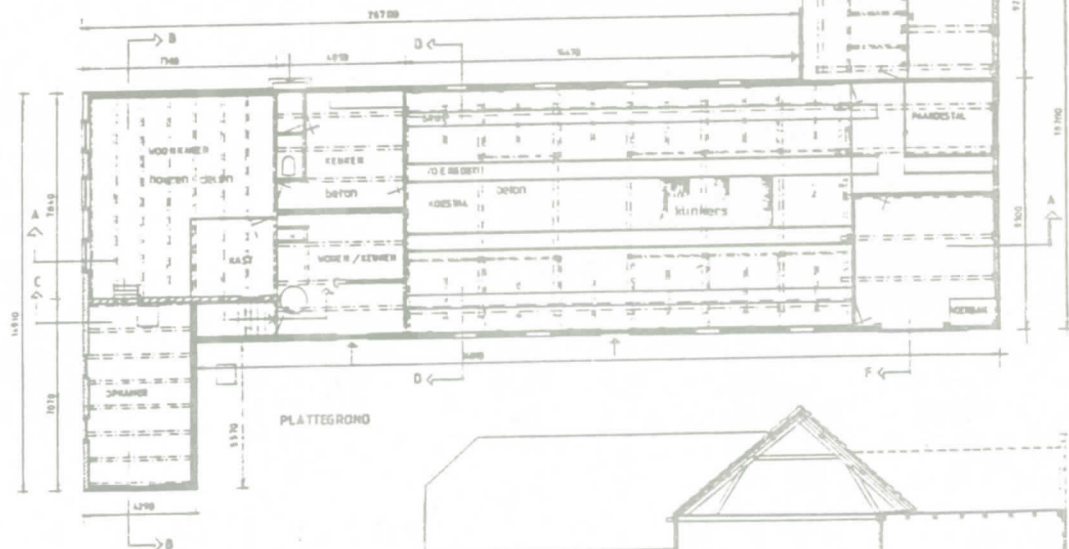
DOORSNED A.A

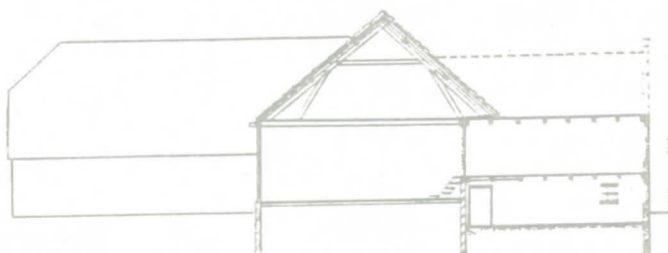
DOORSNED KELDER

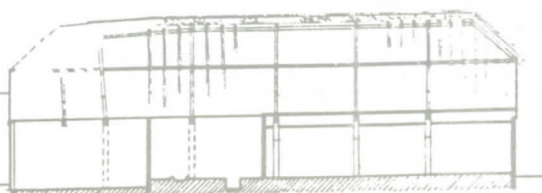
PLATTGROND KELDER

PLATTGROND

DOORSNED B.B

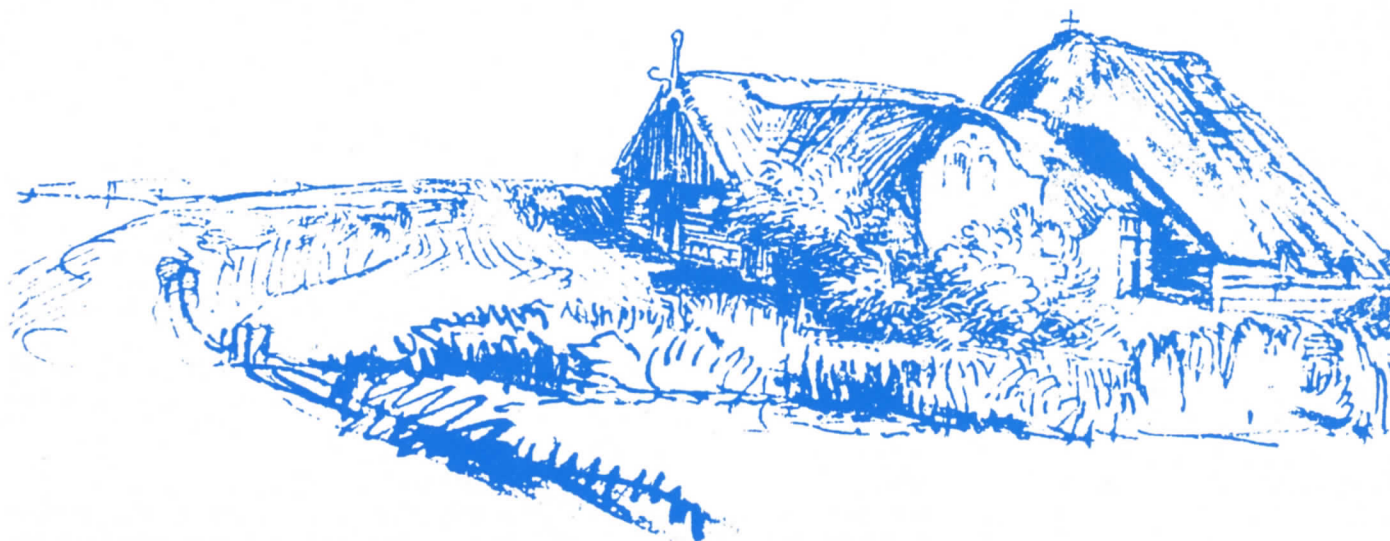

DOORSNED F.F

BOERDERIJ ZELDEN RUST
OUDDIEMERLAAN 543, DIEMEN
GEM. DIEMEN

SHBO
754-2

KADASTER SECTIE A - N° 3217 - GED
2 BLADEN BLAD 2 - SCHAAAL 1:100 EN 1:20
OPGEH. DOOR C. BOSCHMA - AARHOUDE EN H. BOSCHMA
GETEKEND DOOR C. BOSCHMA - AARHOUDE OKT. 1909

Boerderij bij de Diemer Afloop, tekening Rembrandt van Rijn, ca 1650 (collectie Tauhman, USA).

Inhoud

- Woord vooraf	1
- Het boerenleven in Diemen	3
- Een prachtige tijd op boerderij	
'Zeldenrust'	20
- 'Zeldenrust'- Gezondheidscentrum	23
- Uit het leven van Katie	25

"Onder de Nederlandsche dorpen, zijn er zekerlijk maar weinig van welken, naar evenredigheid der groote, zo veel kan gezegd worden, (ofschoon er bij anderen bijzonder weinig van gezegd zij,) als van het vermaakelijke dorp Diemen; de inhoud der volgende bladzijden zal onze Leezers daarvan ten vollen overtuigen; zij zijn, als ik, denzelven verschuldigd aan de vriendlijkste mededeeling, die zekerlijk de ongeveinsdste erkentelijkheid vordert."
(Van Ollefen 1887).

De Historische Kring Diemen werd op 16 maart 1991 opgericht.

De vereniging stelt zich ten doel:

- Belangstelling te wekken voor de lokale geschiedenis van Diemen;
- de lokale geschiedenis van Diemen te onderzoeken en vast te leggen;
- archeologisch onderzoek te bevorderen;
- zich in te zetten voor het behoud van historische gebouwen, historisch landschap en resten van de materiële cultuur in deze gemeente;
- zich actief bezig te houden met de activiteiten op historisch-cultureel gebied;
- de algemene kennis van geschiedenis en archeologie te bevorderen als achtergrond en verdieping van de doelstellingen hiervoor vermeld.

Het lidmaatschap bedraagt f 20,- per jaar. Leden ontvangen het verenigingsblad *Historische Kring Diemen* (verschijnt minimaal tweemaal per jaar) en de *HKD-Nieuwsbrief*.

Men kan lid worden door zich aan te melden bij het secretariaat: p/a Rode Kruislaan 145, 1111 NH Diemen, tel. 69.92.093.

Afbeelding achterkant omslag:

Schaaltekening boerderij 'Zeldenrust', opgemeten door C. Boschma-Aarnoudse en N. Boschma en getekend door C. Boschma-Aarnoudse. Stichting Historisch Boerderij Onderzoek, tekening 754-1 en 754-2, oktober 1989.

jaargang 4, nummer 1-1994

losse nummers f 7,50
gratis voor leden

Bestuur:

voorzitter: Jaap Haag
secretaris: Henk Teiwes
penningmeester: Jaap van Ingen
bestuursleden: Wiard Krook
Noor van Mens
Hiltje Veldstra

Secretariaat:

Rode Kruislaan 145
1111 NH Diemen
tel. 69.92.093

Gironummer:

1525866
t.n.v. penningmeester
Historische Kring Diemen
Tobias Asserlaan 110
1111 ME Diemen

Redactieteam:

Jaap Haag, Wiard Krook en
Henk Teiwes

Eindredactie en opmaak:

Wiard Krook

Redactieadres:

Pijlkruid 7
1112 PC Diemen
tel. 69.91.474

Tekstbegeleiding:

Henk Teiwes

ISSN 0929-9068

© 1993 Artikelen of delen daaruit mogen niet
worden overgenomen zonder toestemming van
de auteur(s).

Ruim 800 jaar lang was Diemen een boerendorp. Maar in de 20e eeuw is met dit verleden radicaal gebroken: binnen de tijd van nauwelijks één generatie heeft onze woonplaats haar agrarische karakter zo goed als volledig verloren. In ongeveer een halve eeuw zijn bijna alle Diemense boerderijen verdwenen en is een groot deel van de weilanden volgebouwd met moderne woonwijken of veranderd in industrieterreinen of kantorenparken. Alleen in het uiterste oosten van onze gemeente, langs de Overdiemerweg en in de Gemeenschapspolder hebben zich nog enkele boerenbedrijven kunnen handhaven.

In wel héél korte tijd heeft zich in Diemen een ontwikkeling afgespeeld, die ook elders heeft plaats gevonden of nog gaande is, al mag worden gehoopt, dat die zich niet overal even ver doorzet als hier: het plaats maken van een agrarische samenleving voor een geïndustrialiseerde en verstedelijkte maatschappij. In die zin staat Diemen model voor een veel algemenere ontwikkeling, overal op de wereld.

Velen van ons kunnen zich het Diemense boerenleven nog goed herinneren, maar naarmate de boeren zelf steeds meer uit het zicht verdwenen, worden deze herinneringen onherroepelijk vager. Er rijden geen hooiwagens of melkkarren meer door Diemen, de geur van mest valt bijna nergens meer op te snuiven, bij de smederij worden geen paarden meer beslagen en het geluid van kraaiende hanen 's ochtends vroeg heeft plaats gemaakt voor dat van de startmotor van de auto van een vroege forens.

Wat is geweest, dat is niet meer en hoeft ook niet gekoesterd te worden als die 'goeie ouwe tijd'. Zo goed was die tijd vaak ook niet. Maar dat wil niet zeggen, dat het Diemen van toen maar vergeten moet worden. Dat er in figuurlijke zin zand over kan, nadat dit in letterlijke zin maar al te vaak reeds gebeurd is. Dat kan wel, maar dat zal dan onvermijdelijk ten koste gaan van het zicht op ons eigen verleden. Alsook van het respect voor het aan ons toevertrouwde cultureel erfgoed. Zo'n afrekening met het verleden houdt bovendien het gevaar in van een kritiekloze vereenzelviging met onze hedendaagse cultuur, waardoor we ons niet alleen afsluiten van onze eigen historische achtergronden, maar ook moeilijker begrip zullen kunnen opbrengen voor mensen met een andere culturele achtergrond.

Het voor u liggende nummer van ons verenigingsblad staat geheel in het teken van het verleden van Diemen als boerendorp. Het geschrevene is voor een belangrijk deel gebaseerd op interviews en mede daardoor gaat de meeste aandacht uit naar de jaren '20 en '30. Door de antropoloog Martien Hoogland zijn herinneringen van een aantal Diemense boeren en boerinnen aan deze tijd op schrift gesteld. Op grond daarvan heeft hij een levendig tijdsbeeld weten te schetsen. Het door Wim de Valk gehouden interview met mevrouw Van der Schot, de laatste boerin van boerderij *Zeldenrust*, sluit er prachtig op aan. De omvang van een en ander had echter tot gevolg, dat er voor de meeste andere rubrieken in dit nummer geen plaats over bleef.

Dit boerennummer mag een mijlpaal in de geschiedenis van de Historische Kring Diemen heten: het is namelijk grotendeels door ons zelf gefinancierd.

Ter gelegenheid van het feit, dat het Gezondheidscentrum Diemen-Noord binnenkort zijn intrek gaat nemen in de herbouwde en nieuw vorm gegeven boerderij *Zeldenrust*, bleek dit bereid in de meerkosten, die het extra aantal pagina's met zich bracht, te voorzien. Waarvoor uiteraard onze dank.

Jaap Haag

Landelijk Overdiemen ca 1938.

Diemen-Noord, zoals het in 1972 nog was.

Over de auteur.

Dank zij de grote interesse van Martien Hoogland in het boerenleven van Diemen kunnen wij kennis nemen van een al bijna vergeten periode uit de rijke Diemense geschiedenis. Voordat het te laat was investeerde Martien veel tijd in het interviewen van die Diemenaren die het zelf nog hebben meegemaakt. Als cultureel-anthropoloog was Martien vertrouwd met deze wijze van informatie vergaren, ook wel "oral history" genoemd. Hij publiceerde als freelancer eerder over het leven van boeren en tuinders in Nederland, en over zijn geboorte-regio West-Friesland in het bijzonder.

Tijdens zijn vele gesprekken met de Diemense families kwamen dikwijls de fotoalbums op tafel. Dankbaar mocht daar meestal uit worden gereproduceerd, wat verzorgd werd door Wiard Krook.

De auteur is veel dank verschuldigd aan H. Beukeboom, J. van Es, P. Griffioen, J. Hennipman, K. Oostenrijk, mevrouw Oostenrijk-Schuurman, J.F. Reurekas, mevrouw E. van der Schot, J. Schrama, J. Staal, C. Vedder, K. Vedder, K. Vedder en W. Vedder voor hun medewerking. Speciaal wil hij Frits Reurekas noemen omdat hij hem in contact heeft gebracht met de hierboven genoemde informanten en bovendien zijn teksten in de beginfase van commentaar heeft voorzien.

De Diemense consumptiemelkerij in de periode 1916-1940

HET BOERENLEVEN IN DIEMEN

Martien Hoogland

Voor U ligt een verhaal over de veehouders in Diemen zoals die leefden tussen de beide wereldoorlogen. De informatie werd verzameld door het interviewen van veertien bejaarde boerinnen en boeren. Uit deze gesprekken kon een levendig beeld worden gedistilleerd van de leefwijze van de veehouders in die tijd. Schriftelijke bronnen dienden als aanvulling op de mondelinge informatie.

Boeren en burgers

Diemen had omstreeks de eeuwwisseling nog een sterk agrarisch karakter. Ongeveer zestig veehouders waren veruit de invloedrijkste groep. Ze waren niet alleen belangrijke werkgevers, maar ook goede klanten van de middenstand. Door de oprichting van de kunstmest- en veevoercoöperatie, de *Boerenbond* in 1902, en een boerenleenbank in 1904, versterkten zij hun positie nog. Het was daarom niet verwonderlijk dat de veehouders goed in de gemeenteraad vertegenwoordigd waren en altijd één van de twee wethouders leverden. Veehouders verkeerden zeker niet in een isolement. Hun melk en hun vee verkochten ze in Amsterdam terwijl allerlei gebruiksartikelen, zoals kleding en sieraden uit de betere Amsterdamse zaken afkomstig waren. Sommige veehouders huurden bovendien hun boerderij van Amsterdamse burgers. Vooral de rijke veehouders hadden een levensstijl, die hen onderscheidde van de 'burgers'. Zij hadden personeel in dienst en konden genieten van de goede zaken des levens. Kleding en sieraden van de boerinnen waren opvallend, terwijl veel aandacht werd besteed aan het huwelijk en aan de verjaardagen. Opvallend was verder dat een burger te voet ging en een boer met paard en wagen.

Alhoewel deze leefwijze al voor de Eerste Wereldoorlog begon te verdwijnen, waren in de jaren twintig de meeste elementen nog aanwezig. De specifieke boerencultuur maakte plaats voor een burgerlijke leefwijze. Het aantal burgers en arbeiders nam namelijk toe nadat zich, tussen 1899 en 1930, bij de Sniep en de Diemerbrug vele industrieën hadden gevestigd. De Diemense bevolking groeide van 831 zielen in 1850 tot 2098 in 1920, tot 4043 in 1930 en tot 5383 in 1935. Hierdoor verminderde het belang van de veehouders, voor het merendeel vertegenwoordigd door de confessionele partijen, in bijvoorbeeld de gemeenteraad. In 1919 was de zetelverdeling als volgt:

ARP	1	<i>Boerderij "Oud Eigen", rustiek gelegen aan de Ouddiemerlaan (1972).</i>
CHU	2	
RK	2	
Gemeentebelangen	1	deel onkerkelijken was gestegen tot 18,7%.
SDAP	1	

In 1935 was dit:

ARP	1
CHU	2
RK	3
Gemeentebelangen	1
Vrijheidsbond	1
SDAP	2
Communistische Partij	1

Het belang van liberaal en links was dus toegenomen. Diemen was op kerkelijk gebied een gemengd dorp. De hervormden maakten in 1920 58,9% van de bevolking uit en zij waren dus de dominante groep. De katholieken vormden met 27,1% de tweede groep, terwijl gereformeerden en onkerkelijken elk goed waren voor een paar procent. In 1930 was het aandeel van de hervormden in de bevolking afgenomen tot 40,4%; het aandeel van de katholieken was toegenomen tot 31%, terwijl het aan-

De bedrijfsomvang

Diemen behoorde tot het gebied van de rasechte consumptiemelkers. De veehouders produceerden melk voor Amsterdam dat in 1935 dagelijks 300.000 l. verse melk nodig had. Deze werd geleverd door ongeveer 1800 veehouders die in een straal van 15 km rond de stad woonden. Diemen telde in 1935 72 consumptiemelkers die in totaal 1166 ha land bewerkten. Ze produceerden bijna 16.000 l. ofwel 5% van de totale melkproductie van het Amsterdamse gebied. De veehouderijbedrijven verschilden in omvang: 16 boeren (22%) bewerkten meer dan 21 ha land, 34 boeren (47%) tussen de 11 en 20 ha en 22 boeren (31%) onder de 10 ha. Niet alle boeren waren dus gelijk; je had rijke en arme boeren. Het was trouwens moeilijk om iemands welstand op de juiste waarde te schatten. Er waren boeren met een keurig opgeruimde 'werf' die niet rijk

Jan en Dora Schrama op het erf van boerderij "Kent U Zelve" te Overdiemen ca 1925.

waren, terwijl anderen met een rommelige werft wel geld hadden. Sommige boeren hadden naast hun boerderij nog meer land. Jaap Vedder bezat naast zijn boerderij van 21 ha nog 13 ha in de Bijlmermeer en 5 ha elders. Hij was echter een uitzondering. Boeren met meer dan één boerderij waren er niet in Diemen en ook met de rijkdom viel het mee. De consumptiemelkerij was weinig lonend in vergelijking met de kaas- en botermakerij in West-Friesland of het 'Groene Hart' van Zuid-Holland. Alleen met de handel in vee was nog wat te verdienen, maar dan moest je wel glad in de handel zijn.

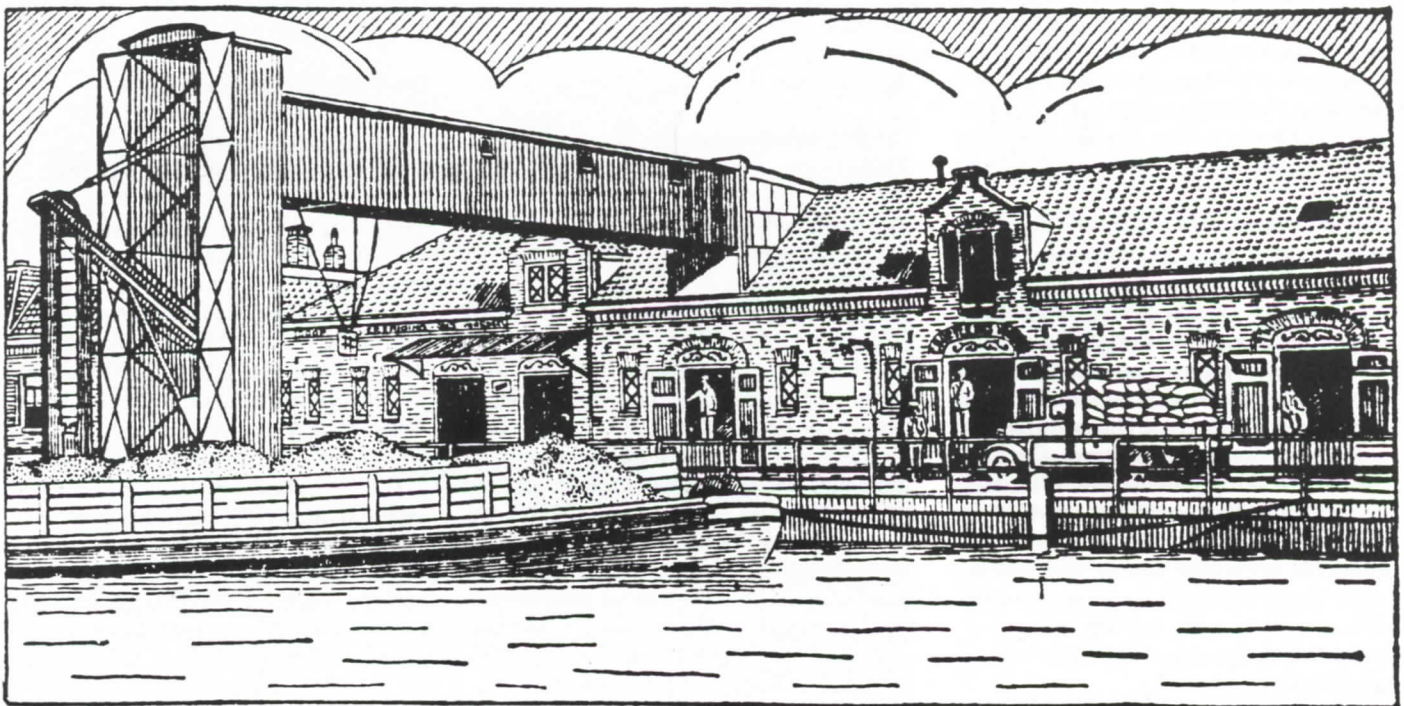
land gepacht. De veehouder was niet de bezitter van zijn land maar pachtte het van derden. Het ging hier om familie (ouders of ooms en tantes) of om welgestelde Amsterdamse burgers die hun geld in land belegden. De meeste bedrijven waren familiebezit en werden, na het overlijden van de ouders, gekocht door de kinderen. Daarnaast waren er huurplaatsen, zoals de boerderij Overdiemerweg 8 van de familie Schrama. Deze boerderij was tot 1848 in handen van een grootgrondbezitter die elf boerderijen bezat. De boerderij werd toen gekocht door Westerwoudt, familie van de bekende aardewerkfabrikant

Regout uit Maastricht. Westerwoudt liet de boerderij na aan zijn kinderen, die haar in 1948 verkochten aan de broers Schrama. Vanaf 1899 pachtte vader Carel Schrama uit Lisse het bedrijf. Westerwoudt was een schappelijke huurder die de prijs nauwelijks verhoogde. Schrama betaalde de huur in guldens en rijksdaalders, die hij bewaarde in een zwarte fluwelen zak met een rode kwast. Wanneer zoon Jan Schrama de huur betaalde, ging hij met de zware zak met geld naar het grachtenpand, waar een bediende hem binnenliet. Westerwoudt ontving hem vriendelijk. Na het overlijden van vader Schrama in 1929 kon zijn weduwe de boerderij blijven huren. Dit was een gunst, daar in het pachtcontract beschreven stond dat een eventuele weduwe niet mocht pachten. Dit kwam omdat mevrouw Westerwoudt niet zo lang daarvoor zelf weduwe was geworden en dus begrip had voor de positie van de weduwe Schrama. Ook in de Watergraafsmeer werd land gehuurd. Klaas Oostenrijk, zoon van C.P. Oostenrijk (wethouder van Diemen en mede-oprichter van de *Coöperatieve Vereniging 'Ons Voordeel'*), huurde vanaf 1941 zijn boerderij van Siepman van den Berg. Dit was een Amsterdamse fabrikant, die ook de ernaast gelegen boerderij van Ter Beek verpachtte. Oostenrijk betaalde een gematigde huurprijs en de verhouding met de verpachter was goed. Oostenrijk behoorde in 1941 volgens de normen van

Het bezit en huur

In Diemen werd in 1935 66% van het

Het pakhuis en elevator van de Coöperatieve Vereniging "Ons Voordeel" aan de Muiderstraatweg in 1937.

de overheid slechts f 90,-- per ha te betalen maar uit eigen beweging betaalde hij f 120,--. Ook Dirk Staal, de opvolger van C.P. Oostenrijk als directeur van *Ons Voordeel*, pachtte zijn bedrijf. Hij bezat echter, met zijn broer Jaap, twee boerderijen in de omgeving van Ilpendam.

De kleding en sieraden

De boeren onderscheidden zich van de burgers door een speciale leefstijl. Op zon- en feestdagen droeg men dure kleding, zoals te zien is op een foto uit ongeveer 1880 van mevrouw Verschuur. Haar jurk was van satijn en op het hoofd droeg ze een kanten muts, een gouden oorijzer en versierde haarspelden. Omstreeks de Eerste Wereldoorlog was deze traditie in Diemen al bijna verdwenen. Alleen enkele oudere vrouwen, zoals de in 1867 geboren mevrouw Schrama-Verdegaal, droegen nog gouden oorijzers, maar zij stopte hiermee omstreeks 1920. Alleen tijdens haar 25-jarig huwelijk in 1923 tooide ze zich nog met een gouden oorijzer, een kanten muts en een lange sluier, vastgezet met twee spelden. Op zondag bleef ze een witte kanten Zuidhollandse muts met een ster van edelsteentjes op het voorhoofd dragen en om haar hals een ketting van zwarte granaten. Op werkdagen was haar muts zwart. Mevrouw Schrama was echter geen typisch Diemense boerin, omdat ze afkomstig was van een kaasboerderij in Lisse. Diverse Diemense vrouwen droegen nog wel een kanten muts, zoals mevrouw Van Beem, die naast Schrama woonde, en de vrouw van W. Vedder. De meeste boerinnen droegen, net als de burgervrouwen, een zwarte hoed met een kanten 'waluw' die voor het gezicht hing of een 'kapot-hoed'.

In Muiden waren nog verschillende boerinnen traditioneel gekleed. Op zon- en feestdagen en zelfs op de zogenaamde 'burenavonden' droeg de echtgenote van H. Beukeboom (bestuurslid van de *Coöperatieve Vereeniging 'Ons Voordeel'* en de Diemense *Coöperatieve Boerenleenbank*), in de jaren twintig nog gouden oorijzers en een witte kanten muts. Het lange haar had ze in een knot, die op zijn plaats werd gehouden door haarspelden afgezet met edelsteentjes. Om haar hals droeg ze ketting van granaten of rode bloedkoralen, die goed kleurde bij de witte muts. In Eemnes, Laren en Bovenkerk zou deze traditie in nog sterkere mate blijven bestaan. Opvallend is dat bij hervormde boerinnen deze versiering minder voorkwam dan bij katholieke. Meer dan een mooie ketting en een zilveren broche droegen ze niet.

Door de week droegen boerinnen eenvoudige kleding: in de winter van wol en in de zomer van katoen. Over deze kleding hadden ze zondags een wit en op andere

Trouwfoto's van Maria Verdegaal en Carel Schrama (20 april 1899).

dagen een zwart schort. Nette kleding kwam vaak uit een winkel. De meeste boerinnen herstelden zelf hun kleding, maar zij die het konden betalen, lieten dit doen door een naaister. Werkkleding werd niet gekocht, maar zelf genaaid door de boerin, de dienstbode of de naaister. Had een boerin oudere dochters, dan werd het meeste naaiwerk zelf gedaan. De kanten mutsen werden om de paar maanden gesteven, gestreken en geplooid door een speciale 'wasvrouw'. In Diemen was mevrouw Lindenberg een bekend adres. Zij was een rentenierende boerin wonende aan de voormalige Prins Hendrikkade. Het aantal wasvrouwen nam echter af en op het laatst liet mevrouw Schrama haar mutsen naar een wasvrouw in Kamerik brengen. Kleding van mannen was zakelijker. Traditioneel droegen zij kostuums van laken of kamgaren, vervaardigd door een kleer-

maker. In Diemen maakte *Hekkenberg* na de Eerste Wereldoorlog nog hele goede zwarte pakken voor boeren en burgers. H. Beukeboom was op officiële gelegenheden nog gekleed in een zwarte pandjesjas die tot zijn kuit reikte. Op zijn hoofd droeg hij een bolhoed, ook wel 'gardebal' genoemd. Bij plechtige gelegenheden, zoals een begrafenis, droeg hij een zwarte hoge hoed. Diverse boeren hadden zo'n hoed nog in de kast liggen, maar hij kwam niet vaak meer te voorschijn. Carel Schrama droeg op zondag nog een net zwart kamgaren pak met 'wit voor' en een strik. Een enkele boer liet om de paar jaar nog een kleermaker bij zich komen om zich een pak te laten aanmeten, maar dit waren uitzonderingen. Bij gewone gelegenheden droegen de meeste boeren al confectiekleding, gekocht in Amsterdam. Dit gold vooral voor de jeugd. Zo werd

Diliaantje Nagel, grootmoeder van Nicolaas Oostenrijk.

Anna Bruidegom, grootmoeder van mw. Oostenrijk-Verschuur.

Het echtpaar Cornelia Bruidegom (1875-1970) en Cornelis Pieter Oostenrijk (1875-1959).

bijvoorbeeld voor Jan Schrama bij *Kreymborg* in de Van Swindenstraat gekocht, wat een zaak was voor het boerenfolk. Ook *Piet van de Brul* aan de Nieuwendijk gold als een zaak voor 'buitenmensen'. Ze kwamen er eens per jaar met paard en wagen om inkopen te doen. Jo Beukeboom kocht op 18-jarige leeftijd een driedelig pak bij *Peek & Cloppenburg* aan de Dam.

Lena Sloothaak in haar beste kleding.

Dit was een zaak met goede, duurdere kleding, waar ook veel boeren kochten. Schoenen werden aangeschaft bij *Zwartjes* in de Utrechtsestraat.

De jongemannen kregen bovendien een gouden horloge. Cor Vedder kreeg er een ter gelegenheid van zijn belijdenis, gekocht bij *Uilkema* in de Regulierbreestraat. Beukeboom kocht bij de joodse juwelier *Mannheim* uit Amsterdam, die tweemaal per jaar op de fiets Muiden aandeed met twee koffers koopwaar. Jaap Staal kreeg een prachtig exemplaar, gekocht bij *Pampus* in de Kalverstraat.

De 'mooie kamer'

Rijkdom kwam tot uiting in de 'mooie kamer' waar de deftige spullen van de familie stonden. Deze kamer werd gebruikt voor speciale gelegenheden en sommige boerinnen behandelden haar als het 'heilige der heiligen'. Men kwam er weinig en er hing altijd een speciale geur. Bij Carel Schrama hing er een koperen lamp, een mooie klok, nette stoelen, een pluche gordijn, een tafelkleed van damast met vegetatiemotief, een kleine kast voor het zilverwerk en een kast voor het linnengoed. Andere boeren hadden nog beschilde faience vazen (het zogenaamde 'Defts Blauw'), versierd met pauweveren en een Friese staande klok. Bij Dirk Staal stond in de vestibule een meer dan manshoge 'staand horloge', dat versierd was met beelden. Goud, duur porselein en uitstalkasten waren meestal afwezig, zodat in Diemen niet van pronkkamers gesproken kan worden. Vele boeren leefden trouwens in de winter in de mooie kamer, omdat deze verwarmd kon worden. Zomers woonde men in het koetshuis, dat naast de boerderij stond. Daar werden ook de paarden gestald en er bevond zich een boenruimte voor de melkbussen, terwijl er een fornuis stond waarop gekookt kon worden. Andere boeren woonden in een

deel van de stal. In het voorjaar ging het vee de wei in en maakten de boer en de boerin de stal schoon. Het gedeelte van de stal waar de koe met de achterpoten stond, ook wel de 'boes' genoemd, werd 'gerozeld'. Dit gebeurde door met een stoffer een rode verfstof, vermengd met water, aan te brengen. De kleurstof werd gekocht bij de Diemense drogist *Gieling*. Het deel van de stal waar de koe met de voorpoten stond werd met wit zand bestrooid, waar met een hark of met een stoof figuren in werden gemaakt. Dit karwei duurde een hele week. In de stal werden ook nog wel bruiloften gevierd.

Gastdagen

Sommige boeren hielden op verjaardagen nog gastdagen. De familie kwam om tien uur, soms met paard en wagen of anders met de trein. Men begon met koffie en taart, gevolgd door een borrel. De heren dronken citroenjenever met een schepje suiker, of brandewijn met elixer en de vrouwen een wijntje of advocaat. Voor de middag gingen de heren naar buiten om het land en het vee te bezichtigen en een luchtje te scheppen. De warme maaltijd bestond uit aardappelen, jonge haantjes, twee soorten groenten (bloemkool en sperziebonen) en appelmoes. Deze was zelf gemaakt van appels uit de boomgaard. In de loop van de middag dronken men thee met chocolaatjes van *Verkade* of van *Van Houten*. Omstreeks drie uur gingen de gasten weer naar huis om de koeien te melken. Wanneer een melker was gehuurd, kon men langer blijven. Schrama hield in de winter een avond voor de bureu. Men begon met een broodmaaltijd met witbrood in plaats van het normale bruinbrood. Verder serveerde men luxe broodjes zoals bolletjes met figuurtjes. Het beleg bestond uit fijne vleeswaren zoals rollade en rosbief. Na afloop dronken men koffie en een borrel. Het waren gezellige avonden.

De boeren maakten een deel van hun etenswaren nog zelf. In het najaar slachtte men een varken en een koe. Het koeievlees ging in de pekel en spek en rookvlees werden gerookt in de schoorsteen. Volgens mevrouw Van der Schot-Snel werden groenten uit de eigen tuin bewaard in Keulse potten, na te zijn bestrooid met een laag zout om ze goed te houden. Om de groenten weer eetbaar te maken, werden ze eerst een dag in de week gezet. Het smaakte niet lekker, maar in de winter had je niet veel anders! Appelen en peren werden op de kachel gedroogd, waarna ze bewaard werden in een trommel. Omstreeks 1912/ 1913 kwam de weckpot in gebruik, wat het bewaren van groenten aanmerkelijk verbeterde. Sommige boerinnen maakten verder nog advocaat van eieren en brandewijn of boerenjongens van

rozijnen, brandewijn en een kaneelstok. Het spaarde tijd door de drank te kopen bij de cafés van *Vervetjes* of *Pereboom*; een aparte slijter was er nog niet.

Huwelijken

Boeren trouwden met boerinnen en burgers met burgervrouwen. Een huwelijk tussen een boer en een burgervrouw kwam zelden voor. Als het toch gebeurde dan was dit het gesprek van de dag. Een boer trouwde, volgens Cor Vedder, binnen de eigen stand om op redelijke voorwaarden aan een bedrijf te komen. De veehouderij vroeg namelijk veel kapitaal in de vorm van land en vee. Trouwde een boerenzoon met een burgervrouw dan kwam hij zwaar te zitten. De ouders steunden zo'n keuze ook niet, wat lastig was daar kinderen financieel van hun ouders afhankelijk waren. Naar een bank gaan was er in deze tijd niet bij. Het gebeurde dat ouders een huwelijkskandidaat voor hun kinderen uitkozen, maar dit waren uitzonderingen. De meeste echtparen kregen diverse kinderen en het echte zakelijke huwelijk, met slechts een mannelijke nakomeling, kwam zelden voor.

Het huwelijk vroeg een langdurige voorbereiding. De bruid maakte zelf het linnengoed (slopen, beddegoed, tafelkleed). Ze kocht hiervoor stof, die afgezet werd met kant waarop een bloemmotief geborduurd werd. Soms werd het linnen voorzien van een monogram. De gegoede boerinnen gebruikten dit nette goed niet,

maar bij de meesten werd het uit noodzaak wel gebruikt.

Het echtpaar Van der Schot-Snel kocht bij hun verloving in 1923 twee ringen, waarin zij voor het trouwen hun namen lieten graveren. De Diemense juwelier Kaskens was trouwens een goed adres voor deze ringen. De periode vlak voor het huwelijk werden de bruidsdagen genoemd. Die duurden drie weken bij de katholieken en twee bij de protestanten. Het aanstaande bruidspaar ging met paard en wagen de ooms en tantes af om bruidssuikers, een zoete lekkernij, te brengen. Tevens werden er uitnodigingen verstuurd voor het huwelijk. Het bruidspaar werd keurig ontvangen en kreeg een bruiloftsfooi, die in gegoede families wel f 25,-- à f 50,-- kon bedragen. Mooie lepeltjes of tafelkleden werden ook wel gegeven. Bij gewone families was een rijksdaalder al behoorlijk en werden vaak gewone gebruiksvoorwerpen gegeven, zoals kop en schoteltjes.

Mevrouw Van der Schot-Snel droeg op haar huwelijksdag zwarte kleding van zijde en wol of kamgaren. Andere boerinnen droegen blauw; wit raakte in de mode bij burgers. Verder droeg ze een zwarte hoed met een veer, gekocht bij Swaning in de Wagenaarstraat, en een horloge met lange gouden ketting. De traditionele

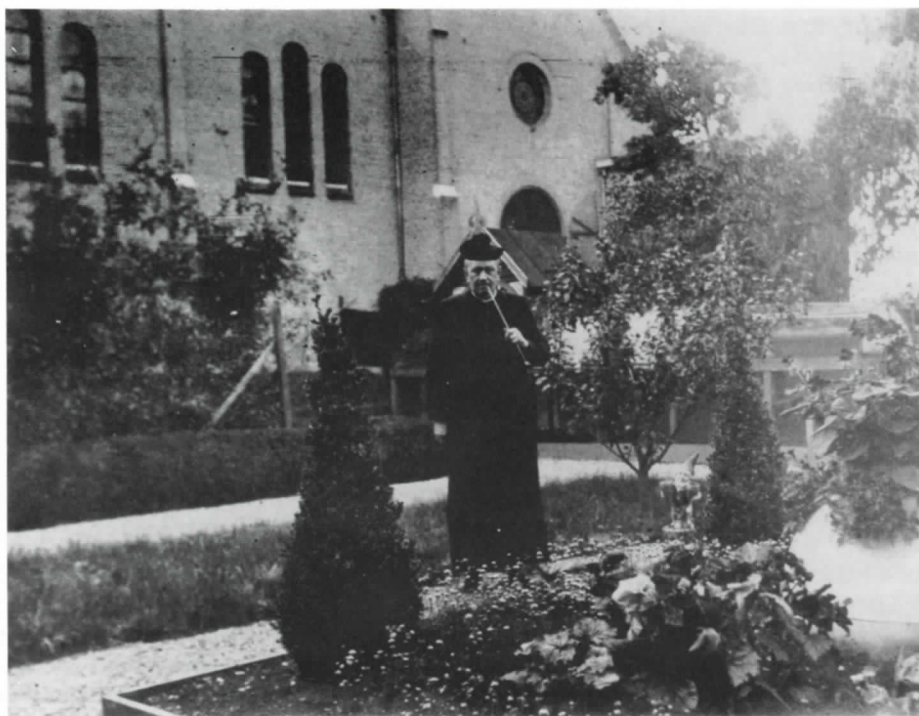
sieraden waren bij de jonge generatie al uit de tijd. Ze droeg wel, als eerste bruid in Diemen, een boeket bloemen.

Een week voor de bruiloft werd in het gemeentehuis het burgerlijk huwelijk gesloten. Dit was voor katholieken veel minder belangrijk dan het kerkelijk huwelijk. Het echtpaar Van der Schot-Snel ging 's ochtends naar de kerk, waarna bij de pastoor koffie gedronken werd. De bruidstoet, bestaande uit tentwagens en tilburies, ging naar huis, waarbij de bruid bruidssuikers uitstrooide naar de belangstellenden. Deze zongen "bruid strooi wat uit". Thuis wachtte een broodmaaltijd, waarna het gezelschap ging toeren in de omgeving. Onderweg werd in een café neergestreken voor een drankje.

Rond 6 uur werd er in de boerderij een warme maaltijd opgediend die bereid was door een gehuurde kok. 's Avonds was er feest, waarbij de toneelspeler Van Kerk uit Uithoorn stukjes opvoerde. Familieleiden van het echtpaar hielden voordrachten in de vorm van een levensschets. Verder was er tijd voor een borrel: de dames dronken wijn, boerenjongens, likeur of advocaat en de heren jenever of brandewijn. De aanwezigen konden dansen op de muziek die door een accordeonist werd gespeeld. Omstreeks twaalf uur was het feest afgelopen.

Café Vervetjes ca 1925, fraai gesitueerd tussen de Weespertrekvaart en de Hartveldseweg.

Pastoor Verdegaal met stenen rookpijp, wandelend in de tuin van de Sint Petrus' Bandenkerk aan de Hartveldseweg.

Maria Schrama en haar zonen Jan en Jacob met de 'kerkbrik' bij boerderij "Kent U Zelve" aan de Overdiemerweg 8.

De kerk

In de katholieke kerk van Diemen bestond een duidelijk standsverschil. De rijke boeren en middenstanders zaten voorin en de minder bedeelden achterin de kerk. De leden van het armen- en kerkbestuur hadden een vrije plaats op de voorste rij. Voor de overige plaatsen moest betaald worden. Kwam er door het overlijden van iemand een plaats vrij, dan werd deze per opbod verkocht. Bij het bieden waren de pastoor en de leden van het kerkbestuur aanwezig. De koper moest daarna voor zijn plaats jaarlijks een vast bedrag beta-

len. Op zijn plaats mochten trouwens ook de kinderen en de meid of de arbeider van

de koper zitten. Standsverschillen waren blijkbaar niet onoverkomelijk in Diemen. Naast de bovengenoemde plaatsen waren er ook nog vrije plaatsen, waarvoor elke week betaald moest worden. Deze plaatsen waren aangegeven met een wit bord en die kostten 10 cent; de mensen in de armenbank betaalden 4 cent. In 1910 werd de nieuwe *Sint Petrus' Bandenkerk* aan de Hartveldseweg in gebruik genomen. Bij deze gelegenheid deed Carel Schrama een extra bod op de plaatsen, wat een voorbeeldfunctie had.

Onder de oude pastoor Verdegaal (1917-1931) heerste volgens Jan Schrama in de katholieke gemeenschap een gemoedelijke en gezellige sfeer. Zijn opvolger B. Lasance (1931-1948) was veel strenger in de leer, wat al bleek bij zijn inhuldiging. Hij werd plechtig ingehaald met een traditioneel gezang, maar Lasance riep hardop dat hij dat niet waardeerde. Dat soort gezang paste namelijk niet bij de nieuwe liturgie die in die tijd in de hele Nederlandse katholieke kerk werd ingevoerd. De Diemense katholieken keken wel even vreemd op van dit protest.

De oude Verdegaal had de afgelopen jaren moeizaam gelden bijeengebracht om, met het oog op het toenemende aantal katholieken in de Watergraafsmeer, de Diemense kerk te vergroten. Lasance vond het echter belangrijker om recht in de leer te zijn en hij stichtte met het geld een aparte meisjesschool en een zusterhuis. Ook richtte hij de vereniging *Het Wit-Gele Kruis* op om de katholieken te helpen bij ziekte of gezinsuitbreiding. Tot die tijd bestond er alleen het *Groene Kruis* waarvan vrijwel iedereen lid was. Het *Wit-Gele Kruis* had echter geen hulpmiddelen, zodat nog lang daarvoor gecollecteerd moest worden. Lasance schafte ook de openbare verkoop van plaatsen af, zodat voortaan iedereen hetzelfde betaalde. Een en ander bracht Lasance in aanvaring met de veehouders in het kerkbestuur die, op Ernst van der Schot na, aftraden. Het standsverschil in de hervormde kerk was kleiner. Zitplaatsen werden wel verhuurd zodat velen een vaste plaats hadden. De prijzen waren, volgens Cor Vedder, vast en laag en er was geen openbare verkoop van

Advertentie in *Sint Petrus Klok* 1932.

„HET WIT-GELE KRUIS”

R. K. VEREENIGING VOOR VOLKSGEZONDHEID EN ZIEKENVERPLEGING
— SECRETARIAAT: R. KASTELIJNSTRAAT 14, DIEMEN —

De Wijkverpleegster en het Magazijn zijn gevestigd
aan het Secretariaat.
Aanvragen voor Kraamverpleging worden gaarne
drie maanden van te voren ingewacht.

plaatsen. Alle groepen zaten door elkaar en standsverschillen waren dan ook minder belangrijk. Zelfs mannen en vrouwen zaten door elkaar. Alleen ouderlingen en diakenen zaten in een aparte bank. Achterin de kerk waren wel de armenbanken voor de behoeftigen die niets konden bijdragen.

Paard en wagen

De boer ging met paard en wagen naar officiële gelegenheden. Carel Schrama bezat een tentwagen, ook wel Utrechtse wagen genoemd, en daarna een glazen wagen. De binnenkant van de wagen was bekleed met groen of donkerblauw pluche dat versierd was met borduursel. De ramen kon je met een leren riem naar beneden trekken. De verlichting bestond uit twee voorop de wagen geplaatste rijtuiglampen waarin kaarsen zaten, die door een veer omhoog gedrukt werden. De familie Schrama gebruikte de wagen tot 1948. Het was de laatste in het dorp. Voor het kerkbezoek werd het zondagse paardetui gebruikt. Dit had een raamwerk van 'Berliner belind zilver' (messing en koper) en was versierd met medailles of met een paardekop. Het tuig hing in een tuigkast: een houten kast met een gordijn. Er bestond volgens Cor Vedder een gezegde: "Zeugen mesten en dominees rijden moet je niet doen", omdat je met beide bezigheden niks verdiende.

Paarden waren belangrijk in een boeren-cultuur. Ze waren er vooral voor het werk, zoals het uitrijden van de mest of het trekken van de hooiwagen. Schrama bezat twee paarden en een enkele keer kocht hij in de zomer een derde paard. Anderen huurden van eind mei tot half juli een paard van een bouwboer uit de Haarlemmermeerpolder. Zo'n paard kon mooi uitrusten, omdat het in de hooibouw minder hard moest werken.

De Diemense boeren hielden geen sierpaarden, maar er werd wel gelet op de kwaliteit van het dier. Het waren meestal luxe werkpaarden waarmee de melk snel naar de stad gebracht kon worden. Sommige boeren gingen dan om het hardst. Men hield de lichtere Groningse rassen, zoals de Oldenburg en de Bovelanders. Verder waren vooral Gelderse paarden populair. In Diemen fokte en handelde J. Staal in paarden, terwijl J. Post hengsten fokte. Het mooiste span bestond uit een schimmel en een vos, maar alleen Amsterdammers van de grachtengordel konden zich zo'n span veroorloven. Onder de schimmels had je rood- of blauwschimmels, dat wil zeggen paarden met rode of blauwe ringen op de witte huid. Volgens Cor Vedder hoefde je vroeger voor een vos met vier witte benen geen tol te betalen bij de tolplaatsen in 't Gooi. Deze plaatsen werden gepacht van de gemeente

De vierwielige hooiwagen van Schrama geladen met 'herkhooi'. Het land is nu schoon.

Jacob Schrama met de 'driewieler' kiepkar.

Jan en Jacob Schrama keren met de 'bolle brik' terug op de boerderij nadat ze schapen naar de markt hadden gebracht.

of van adellijke personen.

Boeren kwamen met hun paarden voor de dag op het Oranje-feest, dat gegeven werd op koninginndag. De *Hollandsche Maatschappij van Landbouw*, de vereniging van de boeren, organiseerde dit feest. Pas in 1926 traden burgers toe tot de organisatie. De eerste dag was voor de kinderen en op de tweede dag werd het landbouw-

De landbouwtentoonstelling te Diemen ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Afdeling Diemen van de Hollandsche Maatschappij voor Landbouw en het 25-jarig jubileum van de Coöperatieve Vereeniging "Ons Voordeel" (uit: De Prins, 1927).

feest gehouden. 's Ochtends was er een paarden- of koeienkeuring en tijdens de middag werd er een concours voor vierwielige rijtuigen met een enkel- of dubbel-span van tuigpaarden gehouden. Boeren

uit Diemen en omgeving en zelfs fokkers uit de Haarlemmermeer, die echte 'hackneys' bezaten, kwamen er. Hoofddorp had een bekend concours. Bij het ringsteken nam een verloofd stel plaats op de bok van de tilbury. Later gebeurde het ringsteken op een los paard en nog later werd een sigaretterace gehouden: twee paarden

Café „De Reiger“

's AVONDS VAN 8-2 UUR.

Gedurende de feesten

Piano- en Vioolmuziek,
in de Tooneelzaal,

met medewerking van het Duo-RUIJS.

K. PEREBOOM.

CONSUMTIENT OP HET TERREIN.

Advertentie in Feestkrant 1923.

Diemense dorpsjeugd voor de deur van café "De Reiger" aan de Muiderstraatweg. De jongeman in de bokkewagen is Klaas Oostenrijk (1921).

reden tegen elkaar en halverwege het parcours stapten de berijders af om een sigaret op te steken. Het ging erom wie het eerste weer terug was. De Diemer Harmonie luisterde de dag op en de leden van het feestcomité waren feestelijk getooid met een rozet. 's Avonds was er feest in café *De Reiger*, een boerencafé met een stalhouderij, waarin zich een glazen toegangsdeur bevond die versierd was met een reiger. Cafébaas Pereboom was een echte 'paardeman'.

In 1945 werd in Diemen de *Dressuurvereniging Prinses Margriet* opgericht, met Klaas Oostenrijk als eerste voorzitter. Zijn echtgenote mevrouw Oostenrijk-Schuurman was al in de jaren dertig lid van de rijvereniging in Abcoude. Overige bestuursleden waren J. Hoefman, H. de Hartog, G. Staal en J. Oostenrijk.

De voordam

Wanneer de boer zijn vee of melk verkocht in Amsterdam of Utrecht, deed het personeel het werk. De meeste boeren gingen na gedane zaken snel weer naar huis om het werk te hervatten. Anderen gingen naar het café om er een partijtje te biljarten en een borrel te drinken. Ze kwamen rond etenstijd thuis en vonden dat er dan nog snel gewerkt moest worden: de bussen moesten nog geboend worden, enzovoort. Bekend waren de boeren uit Sloten die aan de *VAMI* leverden. Volgens Jan Schrama had een boerderij twee hekken, één naar het bedrijf en één naar de weg, ook wel de voordam genoemd. Kiest de boer de weg naar het bedrijf dan ging het wel goed maar andersom liep het soms fout af. Diverse boeren leefden boven hun stand, vooral de OW'ers, de oorlogswinstmakers die tijdens de Eerste Wereldoorlog goed hadden verdiend. Zij lieten het werk doen door personeel, pronkten met goud en

zilver en deden zich voor als 'de boer'. Deze gegoede boeren kochten voor hun kinderen een boerderij waar deze te makkelijk aankwamen. Ze hadden niet geleerd te werken en sommigen gingen failliet.

Het personeel

Boeren waren belangrijke werkgevers, die zowel vast als los personeel in dienst hadden. Omstreeks de Eerste Wereldoorlog werkten op de middelgrote boerderijen eenmeid en twee knechten, terwijl grote boeren nog meer personeel in dienst hadden. Kees Oostenrijk, een boer in Weesperkarspel met 70 melkkoeien op 34 ha land, had twee arbeiders, een knecht en eenmeid in dienst, terwijl Klaas Oostenrijk er in 1927 nog bijkwam. Sommige soorten werk kwamen elke dag weer terug, zoals het melken, het voeren van het

De landelijke rijvereniging "Prinses Margriet".

Melkbussen op de voordam van boerderij Struik aan de Ouddiemerlaan 545 (1972).

vee, het boenen van het melkgoed en het wegruimen van de mest. Ander werk was seizoengebonden. In het najaar moesten de sloten worden uitgebeugeld om de waterafvoer te verbeteren. Tevens gingen de koeien op stal. In de winter en het voorjaar werd het grasland verzorgd door de molshopen te slechten en het 'bent' (de harde graspollen) te steken. Verder werd de doorgevroren bagger verspreid en de mest uitgereden over het land. In het voorjaar ging het vee van stal en werd de stal schoongemaakt. In deze periode lammeren ook de schapen. De zomer was de drukke hooitijd.

Het aantal personeelsleden was afhankelijk van de hoeveelheid melkvee. Er gold een verhouding van één melker op ruim tien koeien. De dienstbode hielp ook mee en boende tevens het melkgoed, met name de melkbussen. Ze hielp vooral in de huishouding, met het wassen en het schoonhouden van het huis. Het personeel verdween vaak van de bedrijven wanneer de kinderen na de lagere school op het bedrijf gingen helpen. Dit was vooral zo bij de katholieken met hun grote gezinnen. Opvallend is dat op de Diemense bedrijven vooral ongetrouwde arbeidskrachten werk-

ten, die vaak inwonend waren. Deze knechten kwamen vaak uit Drente of Friesland waar, volgens zeggen, de lonen f 2,- lager waren dan hier. Ze kwamen ook wel van de Veluwe, in navolging van de maaiers. Opvallend is dat ook vele boerenzonen en -dochters te werk gingen, zoals Klaas Oostenrijk en Jaap Staal, beiden zonen van de directeurs van *Ons Voordeel*. Dit was tekenend voor de geringe afstand tussen boeren en personeel. Demeid en de knecht waren onderdeel van het gezin en aten mee aan tafel. Tijdens nieuwjaar gingen arbeiderskinderen bij de boer langs voor een nieuwjaarsgift van soms wel een gulden. Het personeel verhuurde zich met Kerstmis voor een periode van een jaar. Ze kwamen af op advertenties in het weekblad *De Boerderij*, met als tekst "goed kunnen melken en met paarden omgaan". Veranderden ze van betrekking, dan borgten ze hun hele hebben en houden in een rijzak, ook wel 'reticule' genaamd, en vertrokken naar de nieuwe baas.

Getrouwde arbeidskrachten werden arbeider of daggelder genoemd. Ze woonden in een huurhuis in het dorp. De boerderijen hadden meestal geen eigen arbeiders-

Melktijd bij boer Schrama te Overdiemen.

huis. Het was in Diemen trouwens niet gemakkelijk om getrouwd personeel te houden. Ze gingen liever in Amsterdam werken, bij de spoorwegen of bij grote bouwmaatschappijen, zoals *Ballast* of *Blankenvoort*, omdat het loon daar hoger lag. Boerenknechten waren geliefd personeel, omdat ze ervaring hadden in grondwerk, zodat ze ingezet konden worden bij de aanleg van spoordijken. Werkten ze eenmaal in Amsterdam, dan verhuisden ze in de jaren twintig naar Betondorp, dat toen werd gebouwd. Sommige knechten begonnen een winkel in Diemen of gingen terug naar hun geboorteplaats om er een bedrijf op te zetten. Weer anderen gingen bij veevoederfabrieken werken, zoals *Sluis* in Weesperkarspel. De lonen waren niet hoog. Voor de Eerste Wereldoorlog kreeg een knecht f 150,- per jaar plus kost en inwoning. In de slechte jaren dertig bedroeg het loon niet meer dan f 6,- à f 7,- per week, terwijl soms nog minder betaald werd. Toch nam in deze periode de hoeveelheid personeel op de Diemense bedrijven af, omdat ze niet meer betaald konden worden. Het boerengezin moest steeds meer zelf gaan doen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden in Diemen alleen Jaap Vedder en Jaap Staal sr. vast personeel in dienst. Jaap Staal Dzn., die in de Bijlmermeer een boerderij van 30 ha huurde, betaalde zijn arbeider f 16,- per week plus 2 l. melk per dag en vier vrije dagen.

Boerinnen hadden vaak een wasvrouw van eenvoudige komaf, zoals een arbeidersvrouw of een weduwe. Zij deed voor een paar kwartjes tot een gulden op maandag de 'grote was', zoals de werkkleding. Boerinnen met meewerkende dochters deden de was vaak zelf. Het wasgoed van het personeel werd meestal uitbesteed aan een wasvrouw.

De koeien worden gemolken door Jan Stut en Jan en Jacob Schrama (1943).

Het melken

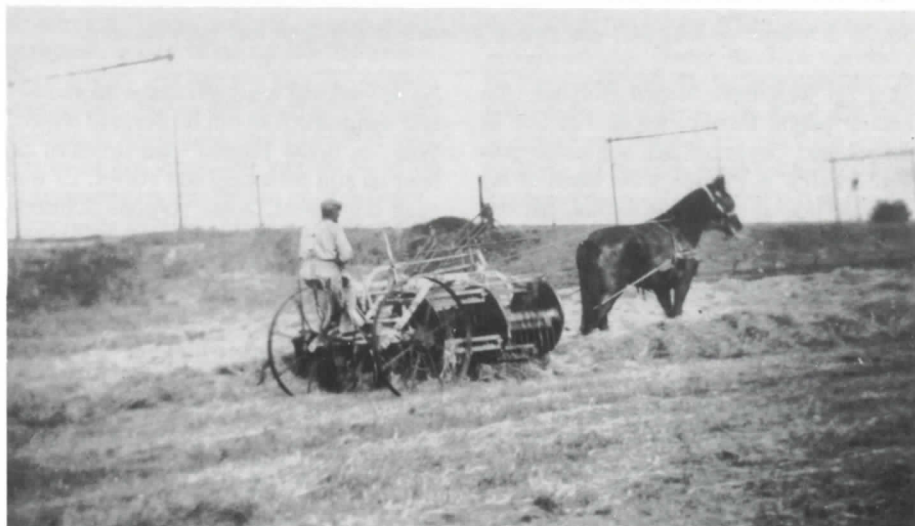
Omdat het bedrijf veel melkvee en weinig jongvee telde, vroeg het melken veel arbeid. Het gebeurde met de hand elke ochtend en avond, zeven dagen in de week. Men begon al vóór vier uur 's ochtends en na zessen was de laatste koe klaar. Men begon vroeg om de melk op tijd bij de slijter te kunnen brengen. De boerin en de meid hielpen wanneer het nodig was met dit werk. Een goede melker molk maximaal vijf à zes koeien per uur. Toen mevrouw Van der Schot-Snel in 1916 in Diemen kwam, waren de houten emmers al grotendeels vervangen door ijzeren. Ook met de grote houten melkbussen was dit zo. Deze houten emmers en bussen werden schoongemaakt met warm sodawater, wat een tijdrovend maar noodzakelijk karwei was, omdat melk bederfelijk was. Tijdens het 25-jarig jubileum van de coöperatie *Ons Voordeel* in 1927 werd een melkmachine gedemonstreerd. Twee Diemense boeren schaften toen zo'n machine aan, maar deze bleek nog vele kinderziekten te vertonen en niet te werken. Met de beide boeren liep het ook niet goed af en ze stopten met hun bedrijf.

De hooioogst

Een goede hooioogst was belangrijk voor de Diemense boer omdat het voldoende wintervoer en dus lage voerkosten betekende. Het maaien in deze regio gebeurde tot het einde van de 19de eeuw nog regelmatig door zogenaamde 'hannekemaaiers' uit Hannover. Door de stijgende welvaart in Duitsland bleven zij uiteindelijk weg. In de omgeving van Lisse, Ouderkerk en Uithoorn kwamen volgens Jan Schrama tot in de jaren twintig nog wel Duitse maaiers. Hun plaatsen werden ingenomen door kleine boeren van de Veluwe, die leefden van de graanbouw en van een paar koeien en varkens. Ze kwamen naar het gewest Holland, gekleed in een zwarte manchester jas, een blauwe keper broek en ze liepen op riemklompen. Schrama had tot 1938 een vaste Gelderse maaier in dienst. Deze ontving drie cent per gemaaide roede (1 hectare telt 700 roeden). H. Beukeboom betaalde in de jaren dertig de maaiers 35 cent per uur. De maaier van Schrama kwam daags na Pinksteren voor een periode van zes weken. Tussentijds deed hij ook nog de oogst op zijn eigen bedrijf. Na afloop van de hooibouw maaide hij in Callantsoog graan voor 9 cent de roede. Anderen gingen naar de Haarlemmermeer om er te helpen bij de graan- en de bietenoogst. De maaier van Schrama bleef ook 's zondags, wat een uitzondering was, daar velen op de zaterdagmiddag naar huis fietsten, een tochtje van 3 à 4 uur. Op maandagochtend passeerden ritsen fietsende maaiers Die-

Willemsema, Hendrik an der Hoorn en de Gelderse maaier in 1936 aan het werk met de zeis op het land van Schrama.

Jan Schrama bezig met het op rij harken van hooi. De Fries Sjoerd trekt de harkmachine (ca 1950).

Uiteindelijk werd het hooi 'geruiterd' om verder te drogen.

Jacob Schrama op weg met een zwaar beladen hooiwagen met luchtbanden.

men op weg naar Noord-Holland. De maaier begon tussen vier en vijf uur in de ochtend, wanneer het nog natte gras gemakkelijk te maaïen was. Eerst at hij door de boerin gebakken brood, dat belegd was met rookvlees of spek. Hij ging het land in met een stuk wittebrood, een kluit boter en een kruikje thee. Om tien uur werd een kan koffie gebracht, warm gehouden in een wollen kous. De maaier werkte tot 8 uur 's avonds.

In 1916 waren er in Diemen al maaimachines, volgens mevrouw Van der Schot. In Overdiemen verscheen de eerste maaimachine overigens pas in 1937, toen op het bedrijf Overdiemerweg 7 een vernieuwde McCormick kwam. In 1938 volgde Schrama. In Overdiemen was het gras zwaarder, taaier en slapper, waardoor de oude machines moeilijk te gebruiken waren. Het hooiland kreeg geen mest omdat het gras evengoed zonder groeide. Kunstmest werd voor de Tweede Wereldoorlog niet gebruikt. Jan Schrama maaide tussen 4.30 en 7 uur een ha land. Van de 23 ha land werd 10 ha gemaaid, het gras werd in regels (een 'zwad') neergelegd. Vier à vijf dagen na het maaïen werd de zwad met de hand gekeerd om het beter te laten drogen. Na twee dagen werd het hooi geschud met een trommelschudder, een Duitse Bobby. Het droge hooi werd met een harkmachine 'gewiesrd', dat wil zeggen in rijen bijeen gebracht. De wieren liepen dwars op de greppel. Het hopen van het hooi, het zogenaamde 'opperen', gebeurde met de hand. Schrama reed op een namiddag zes boerenwagens hooi naar huis. De oogst was 8 ton per bunder, gelijk aan ongeveer 8 wagens. In totaal werden 60 à 70 wagens binnengehaald.

Na de werkdag werd een vaatje hooibouwbier aangesproken om de dorst te lessen. Was 'de bouw binnen' dan dronken de boer en zijn personeel een borrel. Er was geen oogstfeest, zoals volgens Schrama in andere plaatsen nog wel het geval was. Sommige boeren gaven het vaste personeel een hooibouwfooi van f 10,- à f 15,- als beloning voor de gemaakte overuren in deze drukke periode.

De veestapel

De veehouders van Diemen verkochten een vaste 'taxe' (hoeveelheid) melk aan

slijters in Diemen of Amsterdam. Ze sloten een zo hoog mogelijke taxe af, die ze elke dag moesten leveren.

De boer hield ongeveer twee koeien op een ha en een bedrijf van 20 ha telde ongeveer 40 koeien. De boer fokte zijn vee niet zelf, maar kocht het op de markten van Amsterdam-Oost of Utrecht. Sommigen gingen naar de wekelijkse markt van Purmerend of de najaarsmarkt van Hoom. Zij kochten zogenaamde 'verse koeien'. Dit waren koeien die net gekalfd hadden en daarom behoorlijk melk gaven. Deze koeien waren vaak van een mindere kwaliteit, zodat je regelmatig een dode koe had. Het waren in diverse gevallen tbc-lijders die door boeren uit de kop van Noord-Holland of Friesland afgestoten waren. De melkgift van het dier nam in de loop van het jaar af van twintig tot minder dan tien liter, waarna het verkocht werd voor de slacht. De beste koeien werden nog een of twee jaar gedekt, waarna ze kalfden en weer een behoorlijk hoeveelheid melk gaven. De veestapel veranderde hierdoor elke paar jaar geheel van samenstelling. De boer was regelmatig verplicht verse koeien te kopen om zijn taxe te halen.

De veehouders gingen naar Utrecht met de landbouwboot, die aanmeerde bij de Stammerdijk en de Diemerbrug. Deze stoomboot vertrok op vrijdagavond en was zaterdagmiddag om 5 uur weer in Diemen, waarna de boot doorvoer naar Haarlem. De boot was eigendom van de gebroeders Smit uit Uithoorn, die in totaal drie stoomboten bezaten waarmee ze onder andere naar Leiden en Purmerend voeren. Het gekochte vee werd door de Diemense

Het opsteken van het hooi vanaf de wagen op de hooiberg van boerderij "Kent U Zelve".

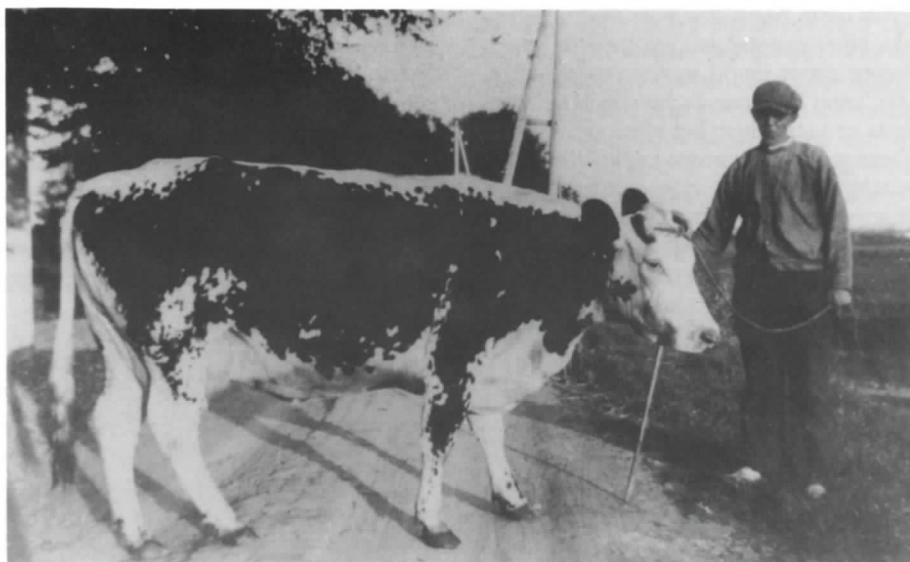

jongeren voor een paar centen naar huis gedreven. De boeren van Muiden gingen op maandagochtend met de beurtschipper naar Amsterdam-Oost. De boer zette dan een kruiwagen langs de vaart, als teken om aan te leggen. Bij het naderen blies de schipper vervolgens op een hoorn om de boer te waarschuwen. Handelaren, zoals Frans van Vliet uit Duivendrecht, gingen naar verder gelegen markten, zoals Zwolle en Leeuwarden. Van Vliet kwam uit een bekend koopmansgeslacht uit Gouda en leverde zelfs aan Brabantse kloosters. Hij ging een keer op donderdagavond met de boot vanaf het Centraal Station naar de nachtmarkt van Zwolle. Hij kocht er 16 koeien, die met de boot van vrijdagavond in Amsterdam aankwamen. Het vee werd dwars door de stad naar Duivendrecht gedreven. Zo'n aankoop van vreemd vee kostte de boer geld. Een slachtkoe bracht in de jaren dertig ongeveer f 150,- op en een verse koe kostte ruim f 200,-.

"Het duurde een behoorlijke periode voordat het verschil van f 50,- weer teruggemolken was", aldus Jan Schrama. Vooral in de slechte jaren dertig kwam deze zwakte van de consumptiemelkerij naar voren. Toen voor de zoveelste keer een boer failliet ging, stonden Dirk en Jaap Staal en Jan Schrama toe te kijken. Staal zei dat de aanfok van eigen vee een oplossing zou zijn. De veehouders slaagden er echter niet in om uit de molen van de consumptiemelkerij te geraken. Een uitzondering was Jan Schrama, die al in 1938 begon met het fokken van vee. Gestimuleerd door de toen op gang komende tbcbestrijding, kocht hij een stamboekstier en ging jongvee fokken. Deze overgang betekende aanvankelijk een achteruitgang in inkomen omdat jongvee het eerste jaar alleen maar kosten met zich mee bracht en pas in het tweede jaar melk produceerde. De Duitse bezetter stimuleerde het fokken van vee door alleen zwart- en roodbontvee toe te staan. Dit betekende het einde van oud-Hollandse rassen, zoals Lakeveld, Bontebal en Witterik.

De slacht

Wanneer de koe tekort melk gaf, werd zij verkocht voor de slacht. De boer kon de koe zelf mesten met een pap van dikke of dunne lijnmeel, maïs of pulp. De koe werd zogenaamd 'melkend vet gemaakt'. De koe werd ook wel verkocht aan 'vetweiders', dat wil zeggen boeren met veel land die de koe op hun land lieten grazen tot ze vet was. In Diemen waren de broers Jaap en Willem Vedder bekend. De eerste hield in de winter nog 20 en in de zomer 50 mestkoeien, naast zijn melkveestapel. Vetweiders kochten vee op de markten van Utrecht en Zwolle en verkochten het na een paar maanden op de slachtveemarkt

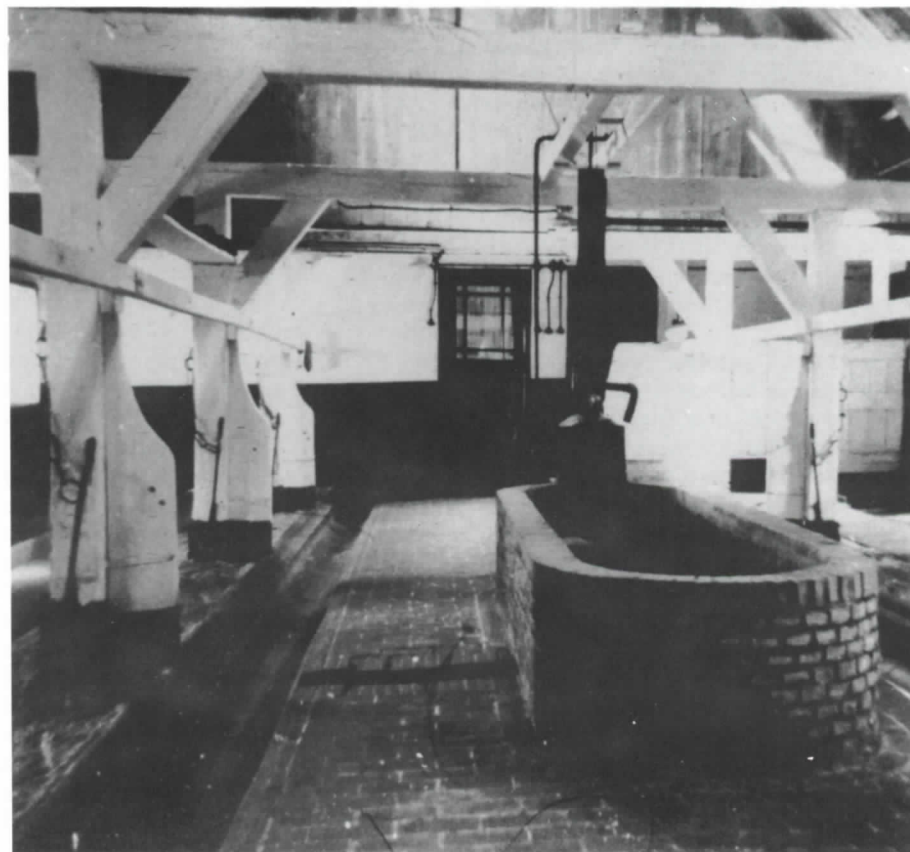

Jan Schrama op de Overdiemerweg met een 'Witterik'.

van Amsterdam. Het betere vee werd gekocht door Amsterdamse slagers terwijl de mindere koeien, ook wel 'worstkoeien' genaamd, door grossiers gekocht werden. Hein Geels, woonachtig aan de Amstelveenseweg, begon als schillenboer maar verdiende goed geld met handel in vee. Hij bezat een boerderij van 40 ha in de Bijlmermeer en vele huizen in Amsterdam. Omstreeks 1920 liet hij de polder *De Toekomst*, met een oppervlakte van 100 ha, droogleggen waarna de polder uitgeveend

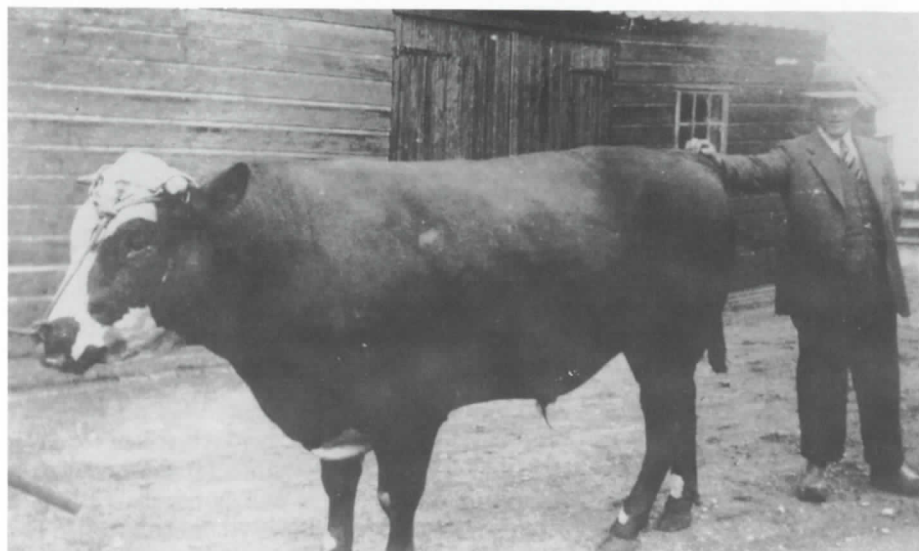
werd. Na de Tweede Wereldoorlog gebruikte hij het weiland voor de vetweiderij. Ook Frans van Vliet was actief als groothandelaar. Beiden brachten vee onder bij kleine boeren of schillenboeren die het verzorgden in ruil voor de melk. De Bullewijk stond bekend om zijn vele kleine boeren. Ze hadden geen geld om vee te kopen en waren afhankelijk van de handelaar. Deze haalde het gestalde vee weg wanneer hij wilde, zonder dat de boer kon protesteren. Deze handelaren hadden vaak

De stal van boerderij 'Kent U Zelve' in zomertooi. In het midden staat de 'slobberbak' voor de meelpap.

geen beste naam. De boer verkocht zijn slachtvee meestal aan grossiers die rondliepen op de markt in Amsterdam-Oost. Zij lieten hun vee slachten in het slachthuis en verkochten het vlees aan slagers. Deze grossiers huurden koelcellen bij het slachthuis om het vlees een periode te kunnen bewaren. Joodse grossiers als Van de Linde, Brest, Gaus en Cohen waren bekende namen. De grootste was Van de

in de jaren twintig, deden groothandelaren hun entree. Zij kochten de melk bij diverse boeren en verkochten het aan een aantal melkslijters. De melkfabriek *Verenigde Amsterdamse Melk Inrichting (VAMI)* aan de Overtoom was in Diemen de eerste die de melk met een vrachtauto ophaalde. Vanaf 1929 haalde grossier Balthus de melk op bij Schrama en nog 4 à 5 andere Diemense boeren. Begin jaren dertig ging

Willem Schrama met een 'Baggerbond' stier, ook wel 'Griemel' genoemd.

Linde, die al in de jaren dertig naar Ierland vloog om er vee te kopen. Vooral in de moeilijke jaren '30 waren sommige veehouders afhankelijk van deze grossiers. Verarmde boeren moesten vee verkopen om de huur te kunnen betalen en grossiers maakten hiervan misbruik door een te lage prijs te bedingen. Ze hadden een boodschappenjongen op de markt rondlopen die boeren afliuisterde over de prijzen en vaak boden ze onder de prijs. Soms betaalden zij slechts 9 van de 10 afgenomen koeien. Betaling vond plaats in het marktcafé op de markt. De portefeuille van de handelaren was met een ketting om hun nek bevestigd om verlies te voorkomen.

De klein- en groothandel van melk

De Diemense boer verkocht zijn melk rechtstreeks aan melkslijters in Amsterdam-Oost. Hiervoor werd op 1 april een contract afgesloten waarin de hoeveelheid melk, de prijs en het transport geregeld waren. Tot vlak na de Eerste Wereldoorlog brachten de veehouders hun melk zelf naar de Amsterdamse melkslijters. Het waren meestal kleine slijters die per jaar ongeveer 400 l. melk, dat wil zeggen de hoeveelheid melk van een middelgrote boer, verkochten. Het transport gebeurde met paard en wagen en vaak werkten burensamen. Om de beurt bracht men de melk naar de stad. Ook gebeurde het dat de slijter de melk kwam halen, zoals bij Schrama. Met de komst van de vrachtauto

hij echter failliet nadat hij Schrama al de hele zomer niet betaald had. Deze verkocht zijn melk daarna aan Piet Griffioen, de watermolenaar van de Overdiemerpolder. Griffioen onderhield tevens de wegen en de sloten van de polder en molk daarnaast nog een dozijn koeien. Hij begon rond 1925 met melkrijden om zijn opgroeiende zonen aan werk te helpen. De eerste jaren haalde hij de melk op bij een tweetal boeren en bracht deze naar melkslijters aan de Oostenburgergracht. In 1928 kocht hij een T-Ford, zodat hij zijn melk bij meer boeren kon kopen. Met de meesten had hij een contract maar sommigen waren vrije leverancier. Heerste er mond- en klauwzeer dan was er schaarste aan melk en moest hij de vrije boeren lokken met extra geld. Piet Griffioen leverde aan diverse slijters in de Dapperbuurt en de Indische buurt; de Oostenburgerbuurt was hij kwijtgeraakt aan concurrenten uit Noord-Holland. Piet begon klein, maar werd in de loop van de jaren uitgekookt in de handel. De contracten met melkslijters werden afgesloten op 1 april maar vanaf februari ging hij al op zoek naar klanten. Wanneer hij hoorde dat een slijter niet zo tevreden was over de geleverde melk dan probeerde hij zo'n slijter over te nemen. Hij zorgde voor goede melk, zodat slijters niet te klagen hadden. Een extra bod van ¼ cent per liter wilde ook wel eens helpen. Piet had nooit te maken met slijters waar 'geld

achter bleef', iets wat bij andere melkhandelaren nog wel eens wilde gebeuren. De hoogte van de melkprijs werd vastgesteld in onderhandelingen tussen de melkinrichtingen, de *Bond van Melkhandelaren* en de *Bond van Melkveehouders*. Piet was echter geen bondsman. Toen hij nog met paard en wagen werkte, haalde hij eenmaal daags, 's ochtends, de melk op bij de boeren. Deze werd direct naar de melkslijters gebracht. Na de aankoop van de auto ging hij ook 's avonds bij de boeren langs. Deze melk moest hij echter koelen. Dit gebeurde in een bassin waar met een Norton pomp water doorheen gepompt werd. Om 04.30 uur haalde men ongeveer 25 melkbussen uit het bassin waarna ze naar de stad werden gebracht. Bij terugkomst werd vanaf 7 uur bij de boeren de ochtendmelk opgehaald en vervolgens naar de stad gereden. In de zomer werd deze melk gekoeld. Bij terugkomst werden de melkbussen schoongemaakt met heet sodawater, gekookt op een fornuis, en naar de boeren gebracht. Tussen 17.30 en 19.00 uur haalde men bij de boeren de avondmelk op, die thuis weer gekoeld werd. In totaal had Griffioen een 'dubbel stel' van 50 bussen van elk 40 l., waarvan telkens de helft bij de boeren achterbleef. Wanneer Piet te veel melk had ('overmelk') dan verkocht hij deze in de jaren dertig voor 2½ cent aan melkfabriek Pauw in de Utrechtsedwarsstraat.

De melkfabrieken

De melkslijters verkochten hun melk onbewerkt aan hun klanten. Omdat er nog geen controle op de kwaliteit van melk was, leverden diverse boeren melk van een slechte kwaliteit of verdund met water. In Amsterdam werden daarom melkfabrieken opgericht die de melk bewerkten en deze aan de betere kringen in Amsterdam verkochten. De melkfabrieken kochten alleen van boeren die een grote hoeveelheid melk van goede kwaliteit leverden. Voor zover bekend was C.P. Oostenrijk de eerste Diemense boer die aan een melkfabriek leverde. Hij boerde tot 1909 en leverde aan *Plancius*, gevestigd aan de Hoogte Kadijk. Oostenrijk bracht zelf zijn melk, die voor 6 uur 's ochtends geleverd moest zijn, op straffe van een gulden boete. Wanneer een boer te laat was, kreeg hij als commentaar: "Had je soms een lijk in je wagen." De nieuwe vestiging van *Plancius* heette *Nieuw Plancius*. Een andere bekende melkfabriek was de *VAMI*, die aan de Prinsengracht begon en later aan de Overtoom een nieuwe fabriek bouwde.

Boerenzoon Willem Vedder begon in 1920 in Amsterdam een melkzaak, maar hij keerde eind jaren twintig naar Diemen terug, waar hij aan de Prins Hendrikkade een melkzaak en melkfabriekje begon.

Vader Vedder en J. van Lindenberg leverden de melk, die verwerkt werd tot karnemelkseppap, slagroom en koffieroom. Hiervoor werd de volle melk afgeroomd. De werkdagen waren lang. Zoon Kees Vedder herinnerde zich dat hij al om 4 uur 's ochtends wakker werd van het lawaai van de machines. Soms werd er wel tot 24.00 uur doorgewerkt. De kinderen voorzagen de flessen van etiketten en doppen, terwijl moeder Vedder de vuile flessen elektrisch reinigde. De Amsterdamse groothandelaar Kroes leverde vaten roomboter die door Vedder tot pakjes roomboter werden geperst en verpakt in perkament en een papieren doosje met zijn naam erop. Vedder verkocht deze produkten alleen in Diemen. Hij had een arbeider in dienst, eerst Chris en later Nico Kalse. Vedder sloot het fabriekje tijdens de Tweede Wereldoorlog, nadat de Duitsers pasteurisatie van melk verplicht hadden gesteld. Dit kon alleen gebeuren in grote fabrieken. De Duitsers verplichtten ook de afroming van melk tot ongeveer 3%. Een deel van de melk werd nogmaals afgeroomd tot zogenaamde 'taptmelk', dat in de volksmond wel het 'blauwe water' werd genoemd.

De melkoorlogen

De relatie tussen veehouders en melkhandelaars liet vaak te wensen over. "Handel geeft ruzie en vriendschap", aldus Jan Schrama. Regelmatig ontstonden conflicten over de hoogte van de melkprijs, die soms uitliepen op heuse melkoorlogen. De positie van de boeren was zwak omdat melk niet bewaarbaar is en omdat de boeren matig georganiseerd waren.

A. Colijn, burgemeester van Nieuwerkerk aan de Amstel, de broer van minister Colijn, richtte in 1901 de *Bond van Melkveehouders (BMH)* op, maar deze kwam slechts moeizaam van de grond. In Diemen werd in december 1911 een afdeling van de *BMH* opgericht, met G. van Hulzen als voorzitter en D. van de Woerd als secretaris. Diemen behoorde met Muiden en Weesp tot kring van de *BMH*. De afdeling was in de begin redelijk populair. Meestal bezochten ongeveer 10 tot 30 veehouders de vergadering, van de in totaal 80 aangeschrevenen. De contributie bedroeg 25 cent per koe, wat in 1916 werd verhoogd tot 35 cent. De afdeling hield zich vooral bezig met de melkprijs. Deze bedroeg in 1912 8 cent, in 1916 13 cent en in 1919 zelfs 18 cent. In de jaren twintig stonden de melkprijzen onder druk, omdat ook de kaasboeren melk gingen leveren. De prijzen zakten tot 12 cent in 1923 en tot 10 cent in 1926. Ter behartiging van hun belangen hadden alle afdelingen rond Amsterdam zich aaneengesloten in een *Centrale*, die de onderhandelingsvoerde met de *Bond van Melklijvers*

en met de melkinrichtingen. De *Centrale* had een kantoor aan het Damrak en vergaderde in hotel *Parkzicht*. Voorzitter in de jaren twintig was Jan van Meerveld, een van oorsprong Gelderse boer, die in Zunderdorp een polder liet droogleggen en daar drie boerderijen bezat. Secretaris was Wolmerstedt uit Ouderkerk. Vanuit Diemen bezochten onder anderen W. van Sijtveld en later J. Staal de vergaderingen van de *Centrale*. Interessant is dat in de Diemense afdeling al in 1912 gesproken werd over de oprichting van een kaasfabriek, om zo een einde te maken aan de eeuwige afhankelijkheid van de melkhandel en de melkinrichtingen. Bijna elk jaar waren er wel conflicten over de prijs en af en toe deden zich melkoorlogen voor. In 1912 stuurden sommige Diemense boeren hun melk naar Rotterdam omdat ze ontevreden waren over de prijzen in Amsterdam. In 1915 sprak Van Meerveld over "de aanstaande overlevering van de boeren aan de heren directeurs" (van de melkinrichtingen). De boeren werden opgeroepen om niet te leveren "opdat Amsterdam zou schreeuwen om onze melk". In 1916 staat geschreven "dat organisatie van de boeren nodig is daar de Amsterdamse melkinrichting 'Plancius' en 'De Nijverheid' en 'Neerlandia' uit Weesp een

In 1912 opperde een bestuurslid om onderdak te zoeken in het gebouw van de *Boerenbond* (de *Coöperatieve Vereeniging 'Ons Voordeel'*). In 1915 werd een motie van C. Pereboom aangenomen om in principe een fabriek op te richten. Een commissie, bestaande uit Hoefmans en Dirk Staal, nam de voorbereiding voor haar rekening. Men bezocht diverse kaasfabrieken en een aantal leden stortte een eerste bijdrage van f 10,- voor de bouw. Tot daden kwam het echter niet, vooral omdat ook de *Centrale* een coöperatieve melkfabriek wilde oprichten wanneer er zich minstens duizend leden zouden melden. Plaatselijke initiatieven werden niet direct gesteund omdat ze konden leiden tot verdeeldheid onder de boeren. Nog in 1919 zei J. Brinkman tot de Diemense afdeling "dat plaatselijke afdelingen elkaar konden beconcurreren." Jarenlang werd het voorstel besproken zonder dat men een besluit nam. Toen in 1919 een lid zei dat de Diemense afdeling het voorbeeld moest geven, zegden 25 leden schriftelijk hun steun toe. Het bestuur koos echter voor het voorstel van het hoofdbestuur, zodat het plan van een plaatselijke fabriek van de baan was. Het hoofdbestuur slaagde er echter ook niet in om een centrale zuivelfabriek op te richten, zodat de oude

De geboende melkbussen bij Jan Schrama staan te drogen op het rek.

trust hebben gevormd." In 1921 stelde Wolmerstedt "(...) dat het grootkapitaal de handen ineen heeft geslagen in de vorm van een melktrust. De melkinrichtingen werken samen om niet alleen de boeren, maar ook de kleine melkhandel er onder te krijgen." Vooral de firma *Van de Bergh Ltd.* (de voorloper van *Unilever*) werd als boosdoener aangemerkt. Regelmatig overwoog de Diemense afdeling de oprichting van een kaasfabriek.

situatie bleef bestaan. De aanhang van de Diemense afdeling daalde hierdoor tot 18 leden in 1922, terwijl maximaal 10 mensen de vergaderingen bezochten. Regelmatig klaagde het bestuur over de gebrekkige belangstelling en in 1922 bedankten voorzitter Van de Woerd en secretaris J. Schoonhoven voor hun functies. Schoonhoven schreef: "De opkomst was bedroevend en het hangt je wel eens de keel uit, want met zulke lammelingen van

boeren kan je niets beginnen."

Deze klacht lijkt overigens overdreven, omdat het vooral aan de aarzeling van het bestuur betreffende de oprichting van een coöperatieve zuivelfabriek is te wijten dat de boeren weinig belangstelling hebben. Dirk Staal werd voorzitter en Willem Vedder Wzn. secretaris. De consumptiemelkers organiseerden zich niet gemakkelijk, onder andere omdat ze verdeeld waren. Boeren die hun melk verkochten aan familieleden waren niet geneigd om zich te organiseren. Verder speelde mee dat de kwaliteit van de melk van vele boeren vaak onvoldoende was voor een kaasfabriek. Pas in 1943 zouden de veehoudersbonden zich organiseren in de *Coöperatieve Melk Centrale*, die uiteindelijk de meeste particuliere ondernemingen zou opkopen.

De melkoorlogen van 1922 en 1926

In de jaren twintig ontstonden diverse malen conflicten tussen veehouders en slijters. In 1922 was het weer zo ver. Boeren gingen de stad in om zelf hun melk te verkopen. Ze laadden hun melkbussen op een kar die voorzien was van hun naam. Ze boden de melk aan voor 10 cent in plaats van de 16 cent die door de slijters gevraagd werd. De melk ging dan ook met emmers tegelijk weg, deelde J. W. Koster van boerderij *Zeldenrust* aan de Amstelveenseweg mee. De slijters zagen dit met lede ogen aan. Ze hingen plakaten op waarop stond dat de 'melkstrijd' begonnen was en waarin het publiek opgeroepen werd niet rechtstreeks van de boeren te kopen. Ook Diemense boeren, zoals D. Staal, namen deel aan het protest. Staal leverde tot die tijd aan verschillende Amsterdamse melkslijters, of aan een broodfabriek, gelegen aan de Wibautstraat. In 1922 kon hij niet met de slijters tot overeenstemming komen en verkocht hij zijn melk in de omgeving van de Rijnstraat in Amsterdam-Zuid. Dirk Staal werd geholpen door de zoon van een kleine boer, en op zaterdagmiddagen door zoon Jaap. De melk werd al schreeuwend aan de man gebracht. Staal stopte na ruim een jaar met venten en deed zijn wijk over aan zijn knecht.

In 1926 was het in Diemen weer raak. Het voorjaar was best, zodat er veel melk aangeboden werd. Schrama kon zelfs 500 l. leveren. Een deel van de Diemense boeren kwam niet tot overeenstemming met de slijters en weigerden te leveren. Hun leiders waren J. Schoonhoven, J. Staal en A. Hennipman. De protesterende boeren postten bij de Hartveldsebrug om boeren die wel wilden leveren de doorgang te belemmeren. Deze blokkade was echter niet effectief omdat Diemen ook via de Kanaaldijk te bereiken was. Uit protest tegen de lage prijzen leegden sommige

boeren een bus melk in de sloot. De rest voerden ze aan het vee, gaven het aan de Diemense bevolking of verkaasden het. Sommige Muidense boeren, die hun melk moeilijker naar Amsterdam konden brengen, hadden nog een kaastraditie. Het ging om een kleine groep boeren met een groot bedrijf en voldoende zonen om het werk te doen. Hun aantal nam echter elk jaar af. H. Beukeboom verkaasde tot 1928 zijn zomermelk en verkocht de kaas op de markt in Breukelen. Kaasmaken was een specialiteit die veel tijd vroeg, zodat veel

"Ons Voordeel".

Den leden der Coöperatieve Vereniging "Ons Voordeel" berichten wij hierdoor, dat de prijzen van 22 April 1922 af zijn als volgt:

Am. Mixed Mals	f 4,50	per 50 K.G.
Gem. Am. Mixed Mals	4,50	50 "
La plata Mals	6,25	50 "
Prima lĳnkoekschilvermeel	8,75	50 "
Prima inlandsch lĳnmeel	8,50	50 "
S K lĳnmeel	9,00	50 "
Sesam meel	8,25	50 "
Eigengemalen rijst	7,00	50 "
Beendermeel	5,75	50 "
Geplet lĳnzaad	13,00	50 "
Gr. Erwtien meel	7,75	50 "
Vleeschmeel	14,00	50 "
Cocosm. buitenlandsch fabr	4,25	40 "
Klĳpengerat	8,50	50 "
Gerstemel Amerik.	5,75	50 "
Prima haverhout	10,50	50 "
Tarwe Grent	4,00	50 "
Tarwe Gries	5,00	50 "
Pelmeel	8,50	50 "
Inlandsche Haver	7,25	50 "
Geplette Haver	7,50	50 "
Gemalen Haver	7,50	50 "
Inlandsche paardenboonen	8.—	50 "
Sulkerpulp Protos I	5,50	50 "
Oedroogde spoeling	5,75	50 "
Zaansche Murwe lĳnkoeken	9,75	50 "
Melasse Koeken	7,00	50 "
Maiskoeken	5,75	50 "
Bertels lĳnzaadkoekjes	9,50	50 "
Malsglutenkoeken	6,25	50 "
Bibby Kalverbrokjes	13,00	50 "
Chilli-salpeter	18,00	100 "
Groene erwtien, prima	0,15	pond
Voertarwe	0,08	"
Hennipzaad	0,14	"
Rijst	0,17	"
Gebrooken rijst	0,07	"
Gemalen baktarwe	0,06	"
Buitenlandsche bloem	0,11	"
Lange turf	2,00	100 K.G.
Harde turven	1,00	100 stuks
Belgische Elerkolen	2,30	H.L.
Bruinkolen-briketten	3,70	100 K.G.
Geklopte cokes	1,70	" H.L.
Prima Engelsche anthraciet	4,50	75 K.G.
Schotsche anthraciet	3,60	75 K.G.
Eigengemaakte koedekken f 0,75 per stuk		

Coöf. Verg. "Ons Voordeel"
C. P. OOSTENRIJK.

Het Bestuur van bevestigde Vereniging deelt u mede, dat de bovenstaande veevoederprijzen enkel geldig zijn voor onze leden.

Advertentie 1922.

boeren toch kozen voor de consumptiemelkerij. In Diemen waren er nog maar een paar boeren die weer gingen kazen, zoals Jaap Vedder. Slechts een enkele boerderij had nog een kaaskelder waar de kaas goed bewaard kon worden.

Ook in 1926 gingen de protesterende Diemense boeren hun melk in de stad verkopen. Ze rekenden een lage prijs, drie kan (1 kan = 1 liter) voor een kwartje, waardoor ze veel klanten afpakten van de

slijters. De zelfventende boeren reden met hun wagen door de Amsterdamse straten en brachten roepende hun melk aan de man. Ze stonden daarom ook wel bekend als 'schreeuwers'. J. Schoonhoven trachtte klanten te trekken door op een mondharmonica te spelen. De slijters waren niet blij met deze concurrenten, die ze probeerden te verjagen. Soms deden de slijters een poging de melkbussen van de boeren te legen, waarbij wel eens klappen vielen.

Niet alle Diemense boeren deden mee aan de staking. Sommigen bleven gewoon aan de slijters leveren. De protesterende boeren namen hen dit kwalijk en probeerden hen tot andere gedachten te brengen. Onderling was er daarom veel haat en nijd. De stakende boeren deden stremsel in de melk van de anderen zodat deze waardeloos werd. Soms werden langs de wegwand staande lege melkbussen in de sloot gegooid. Het was een vreselijke strijd, aldus één van hen. De melkoorlog duurde niet langer dan een maand. De meeste boeren stopten met venten en gingen terug naar de boerderij. Sommige boerenzonen hielden de wijk echter aan. De venters hadden een behoorlijk inkomen en huurden een huis waarvan het voorste deel als winkel werd ingericht. Jaap Vedder ventte zelf 'uit de melkbus' in Amsterdam en deed ook zijn wijk over aan zijn knecht. Hij ging daarna leveren aan groot-handelaren, zoals De Hartog uit Weesp, Eikelhof uit Amsterdam en Griffioen uit Diemen. Uiteindelijk verkocht hij zijn melk aan de *VAMI*, die bekend stond als een goede afnemer. De melkprijs was hoger dan bij de gewone slijters en elke twee weken werd er stipt op tijd betaald. Leveren aan de *VAMI* was dan ook een gunst.

De Slijters in Diemen

Volgens Tosseram bleef het aantal zelfventende boeren, ondanks de vermeerdering vanaf 1925, gering. Het ging in totaal om 5% van de boeren en Diemen telde er 5 in 1935 met gemiddeld 8,5 ha land. Het waren meestal pachters, zoals de grootvader en de oom van Frits Reurekas. Het bedrijf telde ongeveer 24 melkkoeien. Men had een schillenhophaler in dienst die de schillen uitzocht op 'scherp', dat wil zeggen op scherpe dingen die gevaarlijk zijn voor het vee. Het waren veelal werklozen, die in de crisistijd werkten voor kost en inwoning en een sigarettenfooi. De oom van Reurekas verkocht de melk, terwijl Frits soms meehielp op zaterdagmiddag. Dan werd er tweemaal gelopen en kwam hij om 22.00 uur thuis, wat spannend was voor een jonge gast. De wijk was in de omgeving van de Dapperstraat en de Pretoriusbuurt, waar trouwens ook andere melkventers actief waren. Je

De koeien van boer Schrama verzameld 'in de bocht' om te worden gemolken.

ook andere melkventers actief waren. Je ging al om 7.15 uur naar Amsterdam met paard en wagen waarop 6 à 7 melkbussen. De melk werd, trap op trap af, met een melklopersemmertje naar de klanten gebracht. Je verkocht ongeveer een liter en de klant verwachtte daarnaast nog een scheutje toe. Soms kon een klant niet betalen: "De lamp hing scheef", volgens Reurekas, hetgeen betekende dat er geen geld meer was om olie te kopen, laat staan om de melkboer te betalen.

Een deel van de melk werd gekarnd, zo'n 30 à 40 l. per keer. De karnemelk werd verkocht aan fietsers uit Amsterdam die 't Gooi hadden bezocht. Diemen was ook geliefd bij duizenden Amsterdamse wandelaars. Vele jaren wandelde zelfs koningin Wilhelmina naar Oud-Diemen om daar in haar hofauto te stappen. Vooral na 1900 was de route via de Ouddielerlaan naar het Merwedekanaal, (nu Amsterdam-Rijnkanaal), zeer populair. Er bevonden zich vele cafés en zitjes, waar men niet-alcoholische dranken en ijs kon kopen. Karnemelk was geliefd en diverse slijters hadden op zondag een zitje waar vermoeide fietsers wat konden drinken. Er waren zelfs boeren-slijters die in een bootje in het Merwedekanaal melk verkochten aan passerende schippers. Zij werden 'parlevinkers' genoemd.

Sommige boerenzonen begonnen een eigen melkzaak in Amsterdam. Willem Vedder kocht in 1931, op 28-jarige leeftijd, voor f 6.000,-- een zaak van een weduwe aan de Transvaalkade. Er hoorden 150 klanten bij en de huur van het pand was f 12,-- per week. Vedder zette 1.400 l. per week om met een winst van 5 cent per liter. De meeste klanten kochten ongeveer 1½ l. melk per dag. Vedder behield de meeste klanten van de vorige eigenaar, ondanks de behoorlijke concurrentie tussen slijters. Zo betrokken de drie huishoudens boven zijn zaak melk van drie verschillende slijters. Er was strijd om wijken en om klanten. Vedder had ook klanten die uit de Transvaalbuurt naar een betere behuizing in de Watergraafmeer verhuisden. De Watergraafmeer werd in die periode sterk uitgebreid en er woonden mensen met een goed inkomen. De huishuur bedroeg soms wel f 60,-- per maand. De klanten van de Transvaalkade waren vooral kantoormensen met een redelijk inkomen. Er waren weinig werklozen en er werd meestal betaald. De beste klanten zaten volgens Schrama in de arbeidersbuurten van Amsterdam en vooral in de havenwijken. De havenarbeiders verdien- den een goed loon en waren goede afnemers, die wel tot 7 l. per gezin kochten.

De omzet was het hoogste in de buurten dicht bij de havens (Kattenburg en Wittenburg) en in de Jordaan.

Andere boeren-slijters ventten vooral in Diemen, zoals de boerenzoon Kersbergen. Vanaf 1943 had hij ook klanten in Amsterdam, nadat de Duitsers een woonwijk in Diemen hadden afgebroken en de bewoners naar de Transvaalbuurt moesten verhuizen. Ze betrokken er woningen van gedeporteerde joden. Kersbergen werd vanaf 1930 geholpen door Piet van Es. Tussen 1934 en 1951 was Van Es in vaste dienst. Kersbergen betrok de melk van zijn vader en kocht, als hij tekort had, nog melk van groothandelaar P. Griffioen. Deze bevoorradde met zijn vrachtauto slijters in Amsterdam. Hetzelfde deden J. Bogaard, A. Griffioen en J. Meijer. Kersbergen verkocht in de jaren dertig 350 l. melk per dag voor 11 cent per liter, terwijl de inkoopprijs 6 cent was. Eieren kostten 3 cent per stuk, waarvan 1 cent winst. Karnemelk, gekocht van de melkfabriek *Holland*, bracht 6 ct per liter op. De klanten namen gemiddeld nog geen 1½ l. per gezin per dag af. Tot 1938 werd er nog op zondag gevent, maar na het vertrek van burgemeester De Wolf werd dit verboden. Dit gebeurde op aandrang van wethouder Van Drie, die als streng hervormde en geheelonthouder, prijs stelde op heiliging van de zondag.

Volgens Van Es was er een behoorlijke strijd om klanten tussen de slijters. Was een huis in aanbouw, dan vroeg je aan de bouwvakkers wie er kwam wonen om de nieuwkomer op zijn oude adres alvast als klant te vragen. Een nieuwe klant kreeg een flesje slagroom cadeau en een vrouw met kind 10 eieren of 10 l. melk. Sommige klanten konden niet betalen. Deze pofklanten hadden een rekening bij de melkslijter, wat soms wel eens fout afliep. Wanneer ze plotseling verhuisden, dan kon je fluiten naar je geld.

Het einde

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam een einde aan het boven beschreven systeem waarbij de veehouders hun melk direct aan melkslijters verkochten. Voortaan moest de melk aan fabrieken geleverd worden die deze bewerkten alvorens ze aan de melkslijters te verkopen. In Diemen bracht melkrijder Van Maurik de melk naar de particuliere fabriek *Sterovita*, gelegen aan de Linnaeusstraat achter de *Hema*. Een aantal veehouders richtte in 1943 de *Coöperatieve Melk Centrale (CMC)* op om niet meer afhankelijk te zijn van de particuliere melkfabrieken; de meeste veehouders van de Randstad sloten zich aan. De *CMC* kocht in de loop der tijd de meeste particuliere melkfabrieken van de Randstad op en ontwikkelde zich tot de zuivelgigant *Melkunie*. In Diemen hield de *CMC* vlak na de oorlog in café *De Kroon* een bijeenkomst, waar de veehouders zich als lid konden aanmelden. De meeste veehouders traden toe.

Fotoverantwoording:

- Gemeentearchief Amsterdam: pag. 2 (b).
- Gemeentearchief Diemen: pag. 8 (b).
- Fam. N.C. Oostenrijk, Amsterdam: pag. 5 (o), 6 (b) en 10 (o).
- J. Schrama, Diemen: pag. 2 (o), 4, 5 (b), 6 (o), 8 (o), 9, 11 (b), 12-17 en 19.
- J.H.K. Teiwes, Diemen: pag. 2 (o), 3 en 11 (o).
- Mw. M.H. Vervetjes, Diemen: pag. 7.

Literatuur

- Amsterdam, A.M. van: *De Verzuiling in Diemen*. In: J.C.H. Blom & C.J. Misset (red.): *Broeders sluit U aan, aspecten van verzuiling in zeven Hollandse gemeenten*. Hollandse Historische Reeks 3, 1985.
- Haag, Jaap & Frits Reurekas: *Rond het ontstaan van de Rabobank in Diemen*. In: *Historische Kring Diemen*, jrg. 3, nr. 1, 1993, p. 3-7.
- Schmitz, Erik: *Boerderij 'Zeehoeve' in Overdiemen*. In: *Historische Kring Diemen*, jrg. 2, nr. 2, 1992, p. 14-17.
- Tosseram, B.: *Het Melkwinningsgebied van Amsterdam*. Purmerend, 1936.
- Melkveehoudersbond, Afdeling Diemen: *Notulen bestuursvergaderingen 1911-1940*. Gemeentearchief Amstelveen.

Catrien van der Schot kijkt terug:

EEN PRACHTIGE TIJD OP BOERDERIJ 'ZELDENRUST'

Wim de Valk

Een van de oudste inwoners van Diemen is Catharina van der Schot. Zij is 98 jaar, ziet er patent uit en woont nog zelfstandig in een rijtjeshuis. Zij heeft een geheugen waar menige bejaarde jaloers op mag wezen. Van daar dat zij veel vertellen kan over de 48 jaren die zij heeft gewoond in boerderij *Zeldenrust* aan de Ouddiemerlaan 543. Sinds een aantal jaren heeft *Zeldenrust* zijn agrarische functie verloren. Op de omliggende weilanden grazen geen koeien meer: hier verrees de nieuwbouw van Diemen-Noord. Het *Gezondheidscentrum Diemen-Noord* wordt nu de nieuwe gebruiker van *Zeldenrust*. Ondanks de inzet van velen is het niet gelukt de laatste boerderij van Diemen-Noord op de monumentenlijst geplaatst te krijgen. Inmiddels zijn de stallen geheel gesloopt en wordt er ter plaatse druk gebouwd aan nieuwe opstallen. Gelukkig heeft het *Gezondheidscentrum Diemen-Noord* besloten het voormalige woonhuis te behouden en uitwendig te laten restaureren, zodat er toch nog iets van vroeger overblijft.

Mevrouw Van der Schot - haar meisjesnaam is Catrien Snel - stamt uit de tijd dat koningin Emma als regentes voor koningin Wilhelmina over Nederland regeerde. Zij werd in 1896 geboren in Ouderkerk aan de Amstel op boerderij *Mijn Lust* langs het riviertje de Waver. Zij is een kind uit een groot gezin; vader en moeder Snel hadden acht jongens en vier meisjes. Die moesten allemaal van die ene boerderij leven. Het was geen vetpot, maar arm was het evenmin. Op een oude familiefoto uit 1919 - genomen toen haar ouders 25 jaar getrouwd waren - staat het hele gezin er gezond en knap in de kleren bij.

Tijdens een paar bezoeken vertelt Catrien van der Schot graag over vroeger: "Er werd sober geleefd en er werd hard en lang gewerkt. Op een boerderij ben je altijd bezig. Ik ben op de lagere school in Ouderkerk geweest, drie kwartier lopen van ons huis af. Toen ik in 1908 van die school af kwam - ik was toen 12 jaar - moest ik gelijk meewerken. Dus ook 's ochtends om 4 uur opstaan om de koeien te melken. Van de melk werd kaas gemaakt. In Ouderkerk ben ik ook op de naaischool geweest. Toen ik wat ouder werd ben ik gaan werken op de boerderij van mijn nicht Van de Brink, vlakbij de Vinkenbrug in Diemen. Die nicht was

enig kind en had de boerderij van haar ouders geërfd; zij kon wel wat hulp gebruiken. Verder was er een oom in huis voor het werk op het land en zo. De melk van die boerderij werd in melkbussen met paard en wagen naar slijters in Amsterdam gereden. Ik ben daar zes jaar geweest."

Trouwen

"Veel vertier was er niet, maar dat was niet zo erg. De tijden waren anders; dat miste je niet zo. Schaatspret kon echter iedereen hebben. Mijn man, Ernst van der Schot, heb ik leren kennen tijdens het schaatsen. Je kon dan gemakkelijk met jongens omgaan, een baantje met ze rijden en zo. Het was in die tijd de gewoonte dat je een jongen die je aardig vond op een feestdag - je ouders waren bijvoorbeeld 25 jaar getrouwd - kon vragen op visite te komen. Als ie dan ook de volgende zondag op bezoek mocht komen, zat het wel goed. Toch moest een jongen dan nog officieel de hand van een meisje aan haar vader vragen. Dat was een zware gang voor zo'n jongen. In zijn mooie pak werd ie in de goeie kamer ontvangen en dan werd er vooral gepraat over het geloof en de centjes."

Omdat Catrien en Ernst beiden van katholieke huize zijn, waren de pastoors tevoren al door de wederzijdse ouders geraadpleegd. Voor Catrien speelde zich dat af begin jaren twintig toen het echt aan was met Ernst van der Schot.

Pastors

"Ja", zegt ze, "vroeger werden de pastoors niet alleen over ernstige zaken, zoals een huwelijk, maar over alles en nog wat geraadpleegd. Ik weet nog dat een vrouw aan de pastoor in Diemen vroeg of ze haar dochter naar naailes in Amsterdam kon sturen. Nu dat vond de pastoor helemaal niet nodig. Pastoors hadden het niet erg begrepen op de grote stad. Daar kon wel eens een slechte invloed van uitgaan. Moeder moest dochter zelf maar naaien leren. En zo gebeurde het dan ook." Er hebben kennelijk regelmatig moeders

Boerderij "Zeldenrust" in 1972, gelegen aan de Ouddiemerlaan 543 (foto Henk Teiwes).

in Diemen over een naaischool gepraat, want de toenmalige Diemer pastoor Verdegaaal is zich daarvoor gaan inzetten. In 1928 begonnen de zusters van de Dochters der Liefde van de Heilige Vincentius à Paolo een naai- en fröbelschool aan de Burgemeester Bickerstraat.

Toen Catrien Snel en Ernst van der Schot in 1923 trouwden (zij was 27 en hij 26) mochten zij op de boerderij *Zeldenrust* wonen. Daar hadden eerst de ouders van Ernst gewoond, maar die hadden enige tijd eerder de ernaast gelegen boerderij *Landzicht* betrokken.

Negen kinderen

De eerste huwelijksjaren waren niet onverdeeld gelukkig. Toentertijd werd verwacht dat je snel kinderen kreeg; zeker als je katholiek was. Het duurde echter drie jaar voor de eerste kwam. "Vreselijk was dat", vertelt Catrien van der Schot. "Maar nadat de eerste er was, volgden er meer. Ten slotte had ik negen kinderen: zes jongens en drie meisjes. Ik vond veel kinderen wel fijn. Maar er waren ook vrouwen die niet zo blij waren als er weer een kind op komst was. Die zeiden wel eens: 'Eerst liep je te huilen omdat je geen kinderen kreeg en later liep je te huilen omdat er maar kinderen bleven komen'. Over geboortenbeperking viel niet te praten. Men durfde er nauwelijks over te denken. Daar was toen nog geen raad voor.

"Behalve voor ons eigen gezin zorgden we lang voor enkele kinderen waarvan de moeder veel ziek was. Die waren bijna altijd bij ons; haast een soort pleegkinderen. Er was iedere dag heel wat eten

te koken. Op een houtvuur in een fornuis. Dat is niet moeilijk als je het gewend bent, ik wist niet anders. Je stookte het vuur op en als je de hitte wilde temperen legde je een of meer ringen boven de opening waar de pan op stond. 's Winters kon het wel eens bar koud zijn. Alleen in de woonkamer was een kachel waarin turf werd verbrand. Je kon ook naar de stal gaan als je het koud had. Daar stonden zo'n vijftientig koeien, die maakten dat het er lekker warm was. Maar op de slaapkamers kon het echt steenkoud zijn."

Boodschappen

"Diemen was in de jaren twintig maar een klein plaatsje. Eigenlijk niet meer dan een paar straatjes bij de brug over de Muider-trekvaart. Daar zaten de winkels. Boodschappen hoefde ik niet te doen. De kruidenier kwam eens in de week horen wat je nodig had en kwam het dan de andere dag op de fiets met zo'n grote mand voorop brengen. Wij waren klant bij Lena van Stralen. Die had eerst een kruidenierswinkel op de hoek van de Ouderkerkerlaan en verhuisde in 1928 naar een groter pand: het oude postkantoor aan die laan. Als we tussendoor nog wat nodig hadden, dan liet ik een van de kinderen dat even halen in Oud-Diemen. Tegenover het een paar jaar geleden afgebroken oude *Regthuys* - vlakbij het kerkhof - was het winkeltje van de familie Roest. Hij handelde in kalveren en zij deed de winkel. Als mijn kinderen daar stroop haalden, moesten ze wel lachen, want die vrouw kreeg bij het overscheppen uit een groot vat

"Zeldenrust" 1972 (foto Henk Teiwes).

altijd stroop aan haar vingers en die likte ze dan smakelijk af.

"Het boerenleven op *Zeldenrust* was hetzelfde als op de boerderijen waar ik al had gewerkt. Alle boeren waren veehouders: koeien, varkens en schapen. En op het erf scharrelden de kippen. Het was dus ook op *Zeldenrust* 's ochtends om 4 uur opstaan om de koeien te melken. De melkbussen werden met paard en wagen naar de slijters in Amsterdam-Oost gereden; wij brachten ze naar melkwinkels in de Tsaar Peterstraat. Er was altijd van alles te doen. Er moest vee naar de veemarkt, naar de slager of naar het abattoir worden gebracht. Aan het einde van de zomer werd er gehooïd.

"In de tijd dat ik op *Zeldenrust* heb gewoond, ben ik nooit een dagje uit of op vakantie geweest. Dat kon gewoon niet met al dat vee. We gingen wel eens op bezoek. Bijvoorbeeld naar mijn familie in Ouderkerk of naar mijn nicht bij de Vinkenbrug. Maar dan moesten we toch om 4 uur 's middags terug zijn; dan was het weer tijd om de koeien te melken."

Loden vlinders

"Mijn man, die in 1897 is geboren, is nog in de voormalige schuilkkerk *De Hoop* aan de Hartveldseweg gedoopt. Toen wij gingen trouwen in 1923 was die kerk al niet meer in gebruik. Wij gingen 's zondags naar de ernaast gebouwde nieuwe kerk *Sint-Petrusbanden* die in 1910 in gebruik was genomen. We mochten paard

en wagen van mijn schoonouders gebruiken om er met het gezin naar toe te rijden. We gingen ook wel met de fiets.

"Over fietsen gesproken. Toen ik nog bij mijn ouders woonde, zag je geen auto's of vliegtuigen. Fietsen waren er niet zo veel. Ik weet nog dat eigenlijk alleen mannen mochten fietsen. Voor vrouwen vond men het niet netjes. Je droeg wel lange rokken, maar die waaiden te veel op. Vandaar dat er toen loden vlinders in de handel waren die je onder aan je rok kon vastknippen, zodat die mooi bleef afhangen. Die heb ik ook nog aan mijn rok gehad. Ik kon wel fietsen; ik heb het mijn vader nog geleerd toen die al 50 of 60 jaar was. Ik maar rennen naast die fiets en het zadel vasthouden.

"In mijn tijd op *Zeldenrust* hadden we ook een stuk land aan de andere kant van het Amsterdam-Rijnkanaal. Dan gingen we met de hooiwagen en al met de pont naar de overkant. Daar waren ook burens aan het hooien. En dan werd het een wedstrijd wie het eerst klaar was en het eerst bij de pont terug was. Je kon er niet altijd met twee wagens op en als je de laatste was, werd het wel eens lang wachten want zolang er boten voorbij voeren, kon de pont niet varen. Een van mijn dochters sprong wel eens in het water en zwom naar de overkant. Dat kon gemakkelijk, ze had toch een overal aan."

Schiphol-nonnen

De kinderen gingen uiteraard allemaal naar de katholieke lagere school. Terwijl in het openbaar onderwijs jongens en meisjes in hetzelfde lokaal les kregen, was het onderwijs bij katholieken streng gescheiden. De jongens Van der Schot gingen dus naar de Petruschool in de Schoolstraat en hun zusjes naar de er vlakbij gelegen meisjesschool die geleid werd door nonnen: de *Dochters van Liefde*. Die zusters hadden hele brede kappen

op. Ze werden daarom vaak 'Schiphol-nonnen' genoemd. Als wij het over het zusterklooster hadden, dan zeiden we wel eens 'Klein-Schiphol', herinnert Catrien van der Schot zich. "Die grote kappen zijn later afgeschapt en door kleinere vervangen. De zusters deden namelijk ook wijk-verpleging en gingen met de fiets naar de patiënten. Door die grote kappen hadden ze helemaal geen uitzicht als ze een bocht maakten. Daar kwamen ongelukken van.

"Als de kinderen uit school kwamen, dan slopen ze - als ze hun vader zagen - vaak heel zacht het huis in. Want vader had altijd wel een karweitje voor ze, er was genoeg te doen: 'Ga jij maar even de boel aanvegen,' of 'breng het paard naar de Oude Smidse aan het begin van de Ouddiemerlaan om het te laten beslaan.' Mijn zoons gingen zelfs al heel jong lopend met koeien naar de Amsterdamse veemarkt. Ik verbaas me er nu over wat de kinderen op zo'n jeugdige leeftijd te doen kregen."

Wethouder

"Mijn man deed ook veel werk buiten de boerderij. Hij was kerkmeester bij Sint-Petrus' Banden, zat in het bestuur van de Boerenleenbank, was lang gemeenteraadslid en is nog acht of negen jaar wethouder geweest. Wethouder werd hij na de oorlog. Toen kregen we ook telefoon. Wij waren de eersten bij ons in de buurt met telefoon. Buren kwamen dan ook wel eens bij ons bellen of wij namen dringende boodschappen voor hen aan."

Oorlog

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is er op *Zeldenrust* geen honger geleden. Er was zelfs genoeg om veel mensen te helpen. Maar dat kon niet onbepaald. Catrien van der Schot: "Wij hebben in die tijd nieuwe vrienden gekregen omdat we hen hielpen, maar ook vijanden omdat sommige mensen vonden dat wij niet genoeg voor hen

deden. Ik weet nog steeds dat een jufvrouw van de lagere school eens woedend was dat haar een keer geen melk kon worden verkocht. 'Terwijl ik kinderen van jullie op school heb!', riep die onderwijzeres kwaad.

"Je kon in de hongerwinter van 1944/45 geen varkens meer los buiten laten lopen; die werden gestolen. Langs de Ouddiemerlaan stond geen boom meer. Die waren allemaal omgehakt door mensen die niets meer te stoken hadden. We hebben in de oorlog ook maandenlang een onderduiker op *Zeldenrust* gehad. Die heeft zich eens, toen de Duitsers langskwamen, een halve dag in het geitenhok op het land verstopt."

Stiekem slachten

"We lieten in die moeilijke tijd regelmatig kinderen van anderen meeëten aan tafel. We zorgden tijdens de hoogste nood dat er af en toe vlees kwam in het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis in Amsterdam. Onze huisarts, dr. Van Gemert, kwam een keer dringend vlees vragen voor dat ziekenhuis. 's Nachts toen de kinderen slapen - niemand mocht er wat van weten - hebben we een vertrouwde slager laten komen. Hij heette Nieuwkerk. Die heeft een kalf geslacht. De stukken vlees gingen in een kist. Mijn man heeft die de volgende dag met paard en wagen weggebracht. Hij had een paar kinderen op de kist gezet dan leek het of het een bankje was. Hij deed net of hij een uitstapje met ze maakte.

"Het was een zware slag voor de boeren toen in 1944 de Duitsers veel landerijen onder water zetten om een eventuele aanval van geallieerde troepen op Amsterdam te verhinderen. Ook een groot deel van Diemen-Noord kwam blank te staan.

"Als ik terugkijk op de 48 jaar dat ik op *Zeldenrust* heb gewoond, dan is het toch een prachtige tijd geweest. Ik ben vertrokken toen mijn man in 1971 overleed en mijn zoon Henk de boerderij overnam. Die moest na een paar jaar weg omdat de gemeenteraad had beslist dat Diemen-Noord industriegebied zou worden. Dat plan is niet doorgegaan en heel gauw zaten er krakers in de lege boerderijen."

Toen Catrien van der Schot *Zeldenrust* verliet was zij 75 jaar; een mooie leeftijd om een rustige woning met wat meer comfort te betrekken. "Ik heb genoeg te doen. Ik heb mijn huishouden en ik brei graag. En dan heb ik natuurlijk de contacten met mijn 9 kinderen, 30 kleinkinderen en 30 achterkleinkinderen. Van mijn kinderen wonen er twee in Canada en één in Suriname. Die komen allemaal regelmatig naar Nederland. Bijna ieder jaar. Toch ben ikzelf al drie keer naar Canada geweest om de kinderen daar op te zoeken. Ik was de eerste keer heel zenuwachtig. Zo'n vliegtuig over de oceaan dat vond ik maar griezelig, maar het is allemaal goed gegaan. Ik ga nu niet meer zo ver op reis. Dat geeft niet; de kinderen blijven toch wel komen, denk ik, zolang ik er nog ben."

Een van de bekendste en meest afgebeelde plekjes van Diemen: het voormalige kruidenierswinkeltje van Roest aan de Ouddiemerlaan te Oud-Diemen (aquarel mw. Puk Krook-Geel).

'ZELDENRUST' - GEZONDHEIDSCENTRUM

Jaap Haag

Van de talrijke boerderijen, die ooit in Diemen-Noord hebben gestaan, zijn er twee - en dan nog slechts zeer ten dele - bewaard gebleven: boerderij *Zeldenrust* aan de Ouddiemerlaan 543 en boerderij *Vredenhof*, gelegen aan de Ouddiemerlaan 529 in Oud-Diemen. Van beide boerderijen rest ons nog slechts het voorhuis en bij boerderij *Zeldenrust* is ook dat bepaald niet ongeschonden gebleven.

Boerderij 'Zeldenrust'

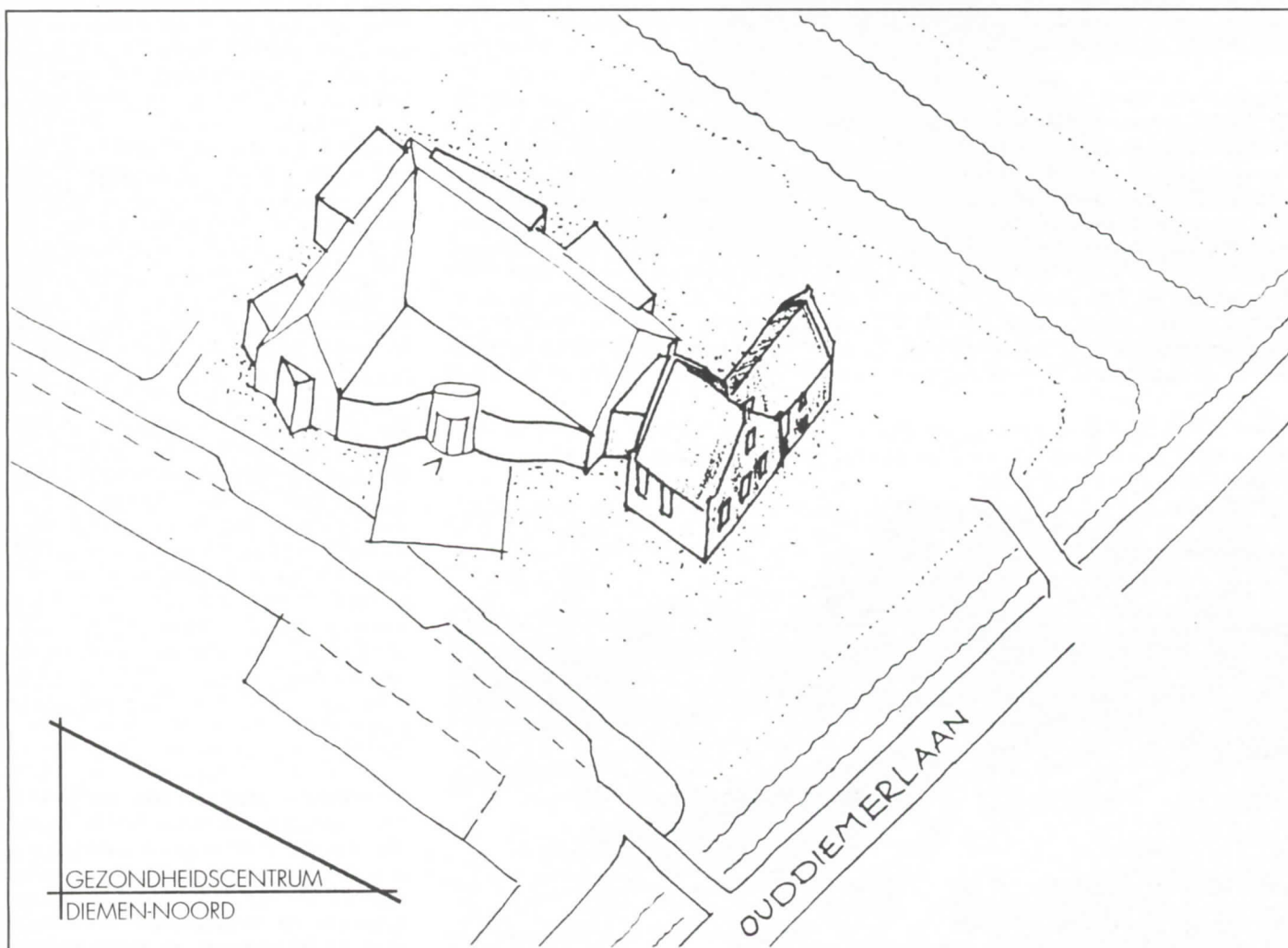
Op het erf van boerderij *Zeldenrust* zal dit jaar het *Gezondheidscentrum Diemen-Noord* verrijzen. De eerlijkheid gebiedt daarbij te zeggen dat de nieuwbouwplannen op de plaats van de vroegere boerderij velen in Diemen aanvankelijk met ongerustheid vervulden. En toen de laatste bewoners, met voorop Wil Zwaard, en de *Stichting Zeldenrust* met hun actie tot behoud van de boerderij geen succes hadden, hielden veel Diemenaren hun hart vast. Want al had de gemeenteraad dan wel besloten, dat in ieder geval het woon-

huis van de boerderij behouden diende te blijven, de vraag was natuurlijk hoe het verdere ontwerp zou uitpakken. En of daarin nog iets zou zijn terug te vinden van op zijn minst de contouren van de vroegere boerderij of dat er een recht-toe-recht-aan-gebouw zou worden neergezet.

Gezondheidscentrum

Het gebouw, waarin het gezondheidscentrum zal worden gevestigd, is ontworpen door architect Kees Spanjers van het Amsterdamse architectenbureau Pieter Zaanen. Zijn ontwerp behelst geen recon-

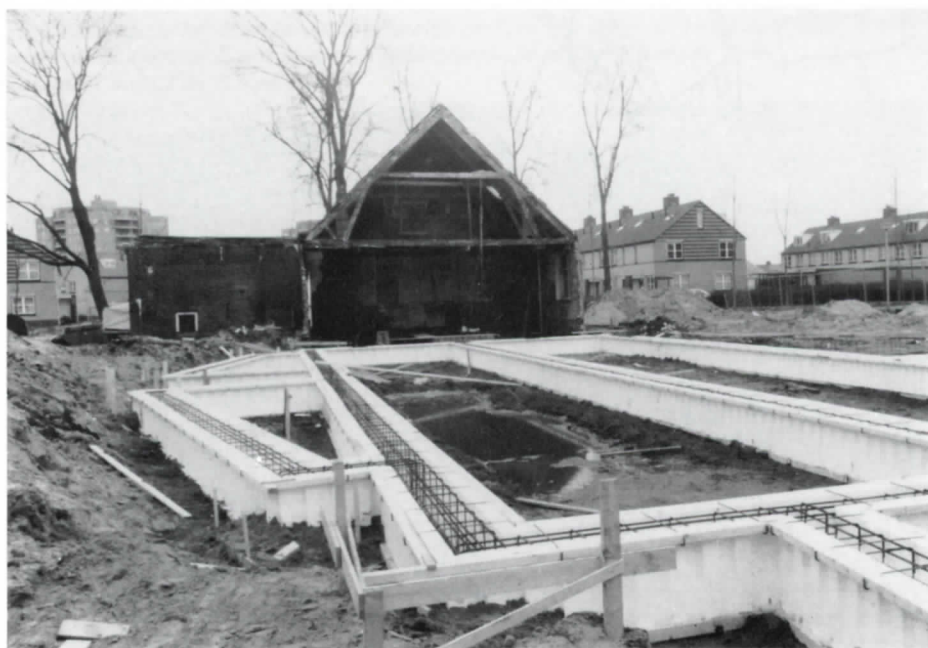
structie van de vroegere boerderij: de hedendaagse gezondheidszorg stelt nu eenmaal andere eisen aan een gebouw dan een boerenbedrijf. In het ontwerp van Spanjers wordt het karakter van de oorspronkelijke bebouwing echter wel recht gedaan, zij het, aldus de architect, op "een eigentijdse manier". Toch bevat het ontwerp een duidelijke verwijzing naar de vroegere boerderij. En niet alleen omdat het oude woonhuis in gerestaureerde vorm in het nieuwe complex is opgenomen. Architect Spanjers heeft zich ook bij zijn verdere ontwerp duidelijk laten inspireren door de oude boerderij. In de kapconstructie zullen de contouren van de stallen opnieuw zichtbaar worden. Daarbij wordt, aldus Spanjers, "het oorspronkelijke volume gehandhaafd". Maar ook in het grond-

Een isometrische schets van het toekomstige wijkgezondheidscentrum aan de Ouddiemerlaan te Diemen-Noord (tekening Gemeente Diemen, Afdeling Ruimtelijke Ordening en Stedebouw, april 1993).

8 februari 1994: oud-wethouder Steven Dijk slaat de eerste paal van het wijkgezondheidscentrum (foto Gezondheidscentrum Diemen-Noord).

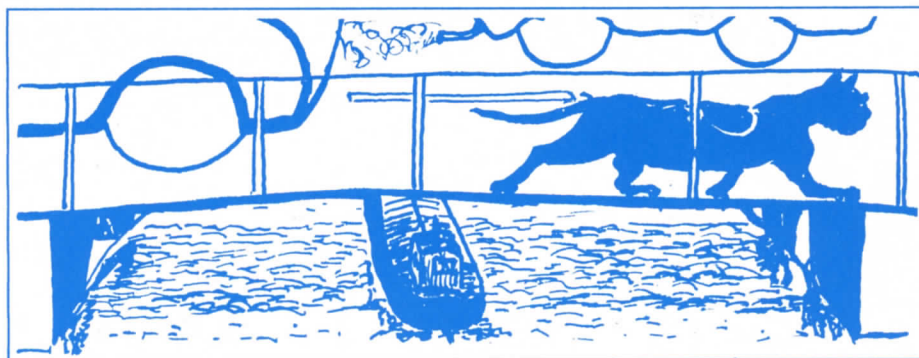
plan heeft hij zich laten leiden door het multi-functionele karakter van een boerderij. Immers, de gemeenschappelijke noemer van zowel een boerderij als een gezondheidscentrum is de veelheid aan functies, die onder één dak verenigd worden. Daardoor krijgt het geheel "een enigszins rommelig karakter". Zoals de boerderij behalve een koestal ook nog een varkenshok, een wagenschuur, een paardestal, hokken voor het kleinvee en kippen, alsmede een hooiberg kende, zo treffen we ook in een gezondheidscentrum verschillende werksoorten aan, die in het ontwerp van Spanjers in aparte "doosjes" een plaats onder de glazen kap krijgen. Te denken valt aan de huisartsen- en verloskundigenpraktijk, het maatschappelijk werk, de fysiotherapie, de wijkverpleging, de apotheek, het laboratorium, de balie en de administratie. Veel verder gaat de vergelijking met een boerderij uiteraard niet. Maar dat architect Spanjers ervoor gekozen heeft deze gemeenschappelijke noemer als uitgangspunt voor zijn ontwerp te nemen, mag bepaald verheugend heten. Want al is het dan in een geheel nieuwe stijl, toch blijft de functie van het oorspronkelijke gebouw daardoor herkenbaar. Lof voor de architect is daarvoor zeker op zijn plaats.

Persoonlijk heb ik vrede met de gekozen oplossing, hoe jammer het ook is, dat een van de weinige boerderijen, die Diemen nog heeft, niet bewaard kon blijven. Desondanks kan ik me toch ook verheugen in de fraaie nieuwe architectuur, waarvan ik hoop, dat die de tand des tijds zal weten te doorstaan. Er wordt hier immers een stukje 20e-eeuws cultureel erfgoed gebouwd, waar toekomstige generaties Diemenaren zuinig op moeten zijn! Zuiniger dan in de afgelopen decennia met het cultureel erfgoed van de Diemense boeren is omgesprongen, opdat er in volgende eeuwen geen actie gevoerd hoeft te worden voor het behoud van het oude, nog door Kees Spanjers ontworpen, laat-20e-eeuwse gezondheidscentrum.

Inmiddels is de restauratie en nieuwbouw van start gegaan. Helaas heeft een maartse storm het bovenste deel van de voorgevel van boerderij *Zeldenrust* doen instorten. Maar aan het herstel wordt momenteel gewerkt.

Nieuwbouw aan de Ouddiemerlaan 543. Na de sloop van de oude stallen en het interessante archeologisch onderzoek in de grond hieronder, werd een aanvang gemaakt met de bouw van het gezondheidscentrum. Inmiddels is ook de restauratie van het voorhuis van de voormalige boerderij "Zeldenrust" gestart. (foto's Wiard Krook, maart 1994).

Hilda Kernell

Katie hoort dat de boerderij "Zeehoeve", waar haar nichtje Jenny woont, afgebroken gaat worden. Zij gaat direct op weg er naartoe. De boerderij ligt in Diemen, maar ver van het centrum. Katie moet helemaal de brug over het Amsterdam-Rijn kanaal oversteken. Het kost haar meer dan een uur snel lopen.

De geschiedenis van "Zeehoeve"

Er is iets bijzonders met boerderij "Zeehoeve", die ongeveer honderd jaar geleden is gebouwd. Het merkwaardige is dat het woonhuis bijna geheel van hout is gebouwd. Je kan dat goed zien als je er vlak bij bent. De houten planken zijn geel geschilderd, het ziet er erg mooi uit. Toen deze boerderij in 1880 gebouwd werd, waren de mensen bang dat er nog eens oorlog zou komen. De boerderij kwam vlak onder het fort "Diemerdam" te liggen, en zou eigenlijk in de weg staan als de soldaten van het fort op een aanstormende vijand moesten schieten. Een boerderij van hout zou in geval van oorlog sneller kunnen worden afgebroken door in brand te steken dan een boerderij van steen. Gelukkig is afbreken nooit nodig geweest en mocht de boerderij blijven. De boerin en boer waren gelukkig. Maar dertig jaar geleden kwam er weer een nieuwe bedreiging voor de boerderij: de elektriciteitscentrale! Eerst lukte het nog wel om de koeien en de boer naast de centrale te laten bestaan, maar nu gaat de centrale moderniseren en uitbreiden. Er waren plannen om de boerderij te slopen. Inmiddels werd de houten boerderij door mensen die er verstand van hebben tot beschermd monument verklaard. Dit betekent dat het huis niet meer afgebroken mag worden. Toch moest de boer zijn schapen en koeien verkopen en met zijn gezin verhuizen want de elektriciteitscentrale had de boerderij zelf nodig als opleidingscentrum (een soort school) voor het personeel. Wat rest zijn de herinneringen en een stapeltje foto's van een echt Diemens boerenbedrijf.

Katie passeert nu een paar borden met "Verboden Toegang". Het grote zoemende gebouw van de elektriciteitscentrale komt dichterbij. Katie weet dat "Zeehoeve" weg moet omdat er hier uitgebreid moet worden: de mensen hebben steeds meer elektriciteit nodig.

Vorbij het fort "Diemerdam" ligt dan boerderij "Zeehoeve", waar nichtje Jenny al haar hele leven plezierig woont. Koeien en schapen lopen vredig in de wei en op de dijk. Het is er een paradijs als je niet let op de centrale, het fort of de olietanks.

Jenny ziet Katie al in de verte aankomen. Zij zet de tuinstoelen klaar onder de hooiberg en schenkt voor ieder een kop vers gemolken melk in. Nu moeten zij een plan bedenken, want deze mooie boerderij mag toch niet zo maar verloren gaan! Als het nou niet anders kan zou boerderij "Zeehoeve" dan misschien in zijn geheel kunnen verhuizen naar een andere plek?????

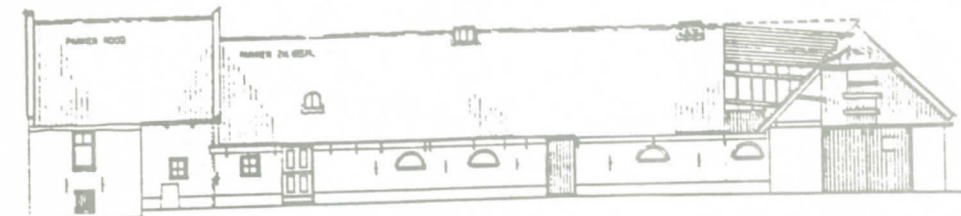
BAARDE GEDOPTE
DOORVEL
SCHAAAL 1:25

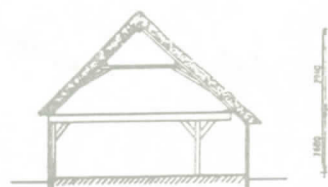
OOSTGEVEL

WESTGEVEL

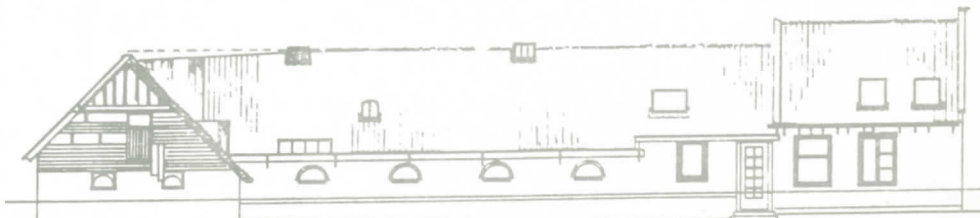
NOORDGEVEL

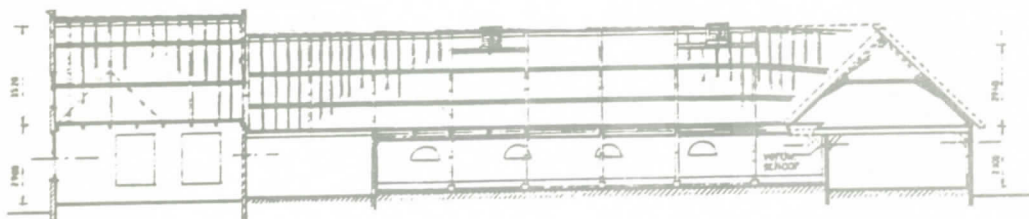
DOORSNED E.E.

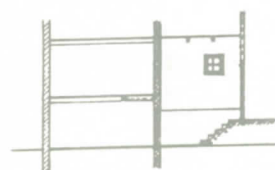
DOORSNED D.D.

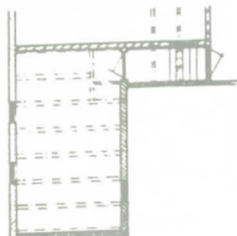
ZUIDGEVEL

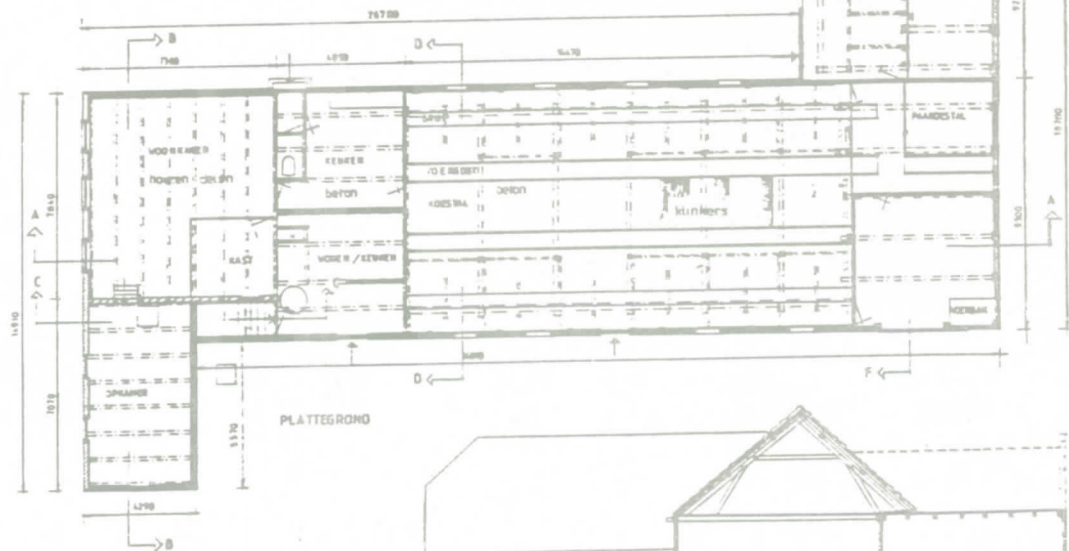
DOORSNED A.A.

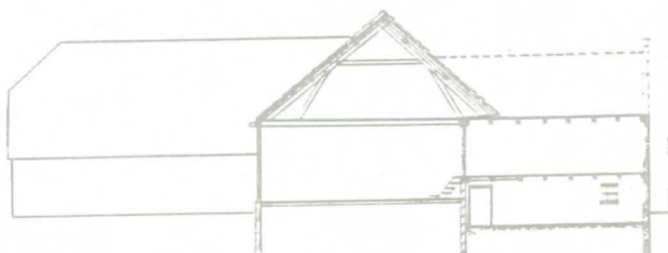
DOORSNED Kelder

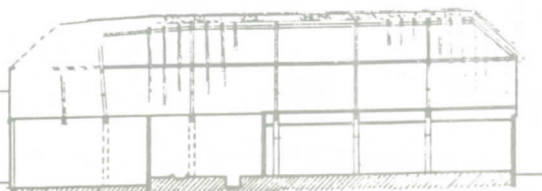
PLATTEGROND Kelder

PLATTEGROND

DOORSNED B.B.

DOORSNED F.F.

BOERDERIJ ZELDEN RUST
OUDDIEMERLAAN 543, DIEMEN
GEM. DIEMEN

SHBO
754-2

KADASTER SECTIE A - N° 3217 - GED
2 BLADEN BLAD 2 - SCHAAAL 1:100 EN 1:20
OPGEH. DOOR C. BOSCHMA - AARHOUDE EN H. BOSCHMA
GETEKEND DOOR C. BOSCHMA - AARHOUDE OKT. 1909